

KVINNENE I MOTSTANDSKAMPEN

Hvorfor er kvinner så lite representert i
krigslitteraturen?

Grethe Nikoline Langerud

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie, IAKH

Universitetet i Oslo

Våren 2015

Sammendrag

Et lite belyst tema fra andre verdenskrig er kvinnenenes deltakelse i motstandskampen i Norge under andre verdenskrig. I de siste årene har det blitt mer vanlig å skrive om kvinnenenes rolle i motstandskampen, men deres rolle i motstandsorganisasjonene er fortsatt grovt undervurdert. Denne oppgaven tar for seg spørsmålet: Hvorfor er kvinner så lite representert i krigslitteraturen?

Formålet med oppgaven er å se på i hvilken grad og hvordan krigslitteraturens fremstilling av kvinners innsats i motstandskampen under andre verdenskrig har endret seg i de 70 årene som har gått siden krigens slutt. Ved å identifisere forskjellige faktorer som kan ha ført til en eventuell endring innenfor tema vil leseren få en større forståelse over de ulike aspektene som har ført til at kvinnenenes motstandsvirksomhet har fått en større plass i litteraturen de siste årene.

Temaene som blir gjennomgått i løpet av oppgaven er historiografi, kjønnsrollemønsterets utvikling, motstandskampens kvinner, krigslitteraturen og forskjellige kvinnegrupper som hadde hard medfart etter krigen.

Et utvalg krigslitteratur gjennomgås nøye for å kunne kartlegge hvor mye av kvinnenenes krigsinnsats som har fått plass i litteraturen og for å se en eventuell utvikling på dette tema.

På slutten av oppgaven trekkes de forskjellige faktorene som kan ha ført til at kvinnene nå begynner å få mer plass i krigslitteraturen sammen, og eventuelle årsaker til at det har tatt så lang tid før de har begynt å få anerkjennelse for sin innsats blir belyst. Avslutningsvis kommer en konklusjon om hvorvidt de nå har fått anerkjennelse for sin krigsinnsats.

Forord

Etter to år på masterstudiet ved Universitetet i Oslo er jeg nå ferdig. Arbeidet med oppgaven har vært en lang og til tider vanskelig prosess, men det har også vært lærerikt. Det kan til tider bli ensomt å sitte med oppgaven, men også spennende.

Når jeg nå er ferdig er det mange som fortjener en takk.

Først og fremst vil jeg takke mine to veiledere, Guri Hjeltnes ved HL-senteret og Ivar Kraglund ved Norges Hjemmefrontmuseum. Fra dem fikk jeg mye positive kommentarer og hjelp med oppgaven. Spesielt mot slutten av arbeidet var denne hjelpen god å ha.

Takk til Norges Hjemmefrontmuseum for deres assistanse når jeg ønsket å se på arkivmateriale.

Jeg vil også takke familie og venner som har vært der gjennom hele prosessen, vært tålmodige og hjelpsomme. Det ville vært vanskelig å gjennomføre denne graden uten dere.

Takk til alle som har hjulpet til og vært en god støtte gjennom arbeidet!

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	3
Forord	5
Kapittel 1: Innledning.....	8
Tema og problemstilling.....	8
Hva finnes? Tidligere forskning.....	9
Nyere forskning.....	12
Metode.....	13
Kilder.....	13
Disposisjon	13
Kapittel 2: Metode og teori	15
Avgrensning av oppgaven	17
Kildene	18
Begrepsapparat	19
Ordforklaringer:.....	20
Kapittel 3: Den historiografiske tilnærmingen	21
Historiografi	21
Historie som vitenskap	22
Utviklingen av sosialhistorie	23
Påvirkning av sin egen samtid.....	25
Oppsummering	26
Kapittel 4: Kjønnssrollemønsterets betydning og endring.....	28
«Husmorisingen» 1900-1950	28
Krig og sivil motstand	29
Fred og krav om endring i kjønnssrollemønsteret.....	32
Kjønnssrollemønsterets endring.....	33
Oppsummering	34
Kapittel 5: Motstandskampens kvinner	35
Den typiske motstandskvinnen.....	36
Rekruttering.....	36
Former for motstandsarbeid	38
Kvinnene i ledelsen	40
Hvor viktige var kvinnenes arbeid i motstandskampen for mennene?.....	42

Oppsummering	43
Kapittel 6: Krigslitteraturen om kvinnene	44
Litteraturen	45
Utenom bøkene.....	50
Har pionerarbeidet for kvinnenes krigshistorie blitt gjort?	51
Allmenhetens kunnskap.....	52
Fremstillingen av kvinner i litteraturen	53
Oppsummering	57
Kapittel 7: Kvinnenes taushet.....	58
Fordomsdømt i befolkningen? Om tyskerjenter, agenter, motstandskvinner, og front søstre	59
Spioner og dobbeltagenter	60
Front søstre	62
Milorg-lederen på Hamar	65
Hvorfor tiet de?	66
Var kvinnenes egen taushet en faktor til at deres innsats ikke ble kjent etter krigen?	70
Oppsummering	71
Kapittel 8: Oppsummering og konklusjon	72
Har kvinnenes krigsinnsats blitt mer representert i de siste tiårene? Har det vært en utvikling? ..	73
Mulige årsaker til at kvinnene ikke har blitt inkludert i krigslitteraturen	74
Konklusjon	75
Litteraturliste	77
Bøker:	77
Nettkilder.....	79
Annet kildemateriell	80

Kapittel 1: Innledning

Tema og problemstilling

Andre verdenskrig er og har vært et svært populært tema i norsk kultur. Det kommer stadig nye bøker og filmer om det som hendte under krigen. Spesielt motstandskampen mot okkupasjonsmakten er populær. Om man nevner Milorg, Oslogjengen, Max Manus eller Gunnar Sønsteby vil folk flest nikke anerkjennende. Nordmenns stolthet over den motstanden de førte mot tyskerne under krigen er sterk, selv nå, 70 år etter krigens slutt.

Litteraturen om Norge under krig og okkupasjon forteller om et folk som ble sterkere og tettere sammensluttet der nasjonalitetsfølelsen økte sterkt. For mange unge i dag er det spennende å høre på gamle historier om det som skjedde under krigen. Det kommer stadig nye historier fram i offentligheten om denne tiden, så sent som i 2015 kom det en ny dokumentarserie om tungtvannssaksjonen på Rjukan. NRK kunne melde om rekordhøye seertall da denne serien gikk på lufta.¹

Temaet motstandskamp og andre verdenskrig er altså godt utforskede temaer i norsk historie. Rett som det er kommer det en ny bok om en sabotasjeoperasjon eller det kommer nye versjoner av motstandfolks erindringer. Det er allikevel områder av vår krigshistorie som ikke er like grundig utforsket. Et av disse områdene er kvinnes deltakelse og innsats.

Det er veldig lite å finne om kvinnes deltakelse i krigen og motstanden ved første øyekast. Man kan gå så langt som å si at kvinnes krigshistorie lenge har blitt glemt og tilsidesatt av den enorme mengden mannsdominert krigslitteratur. Det er ikke viden kjent hvor mye kvinnene faktisk var med på motstandsarbeidet.

Jeg ønsker med denne oppgaven å belyse hvorfor det er slik at kvinnes side av historien er såpass ukjent, mens mennenes side av saken er ganske godt kjent for mange. Hva er grunnen til dette? For å kunne belyse hvorfor det er slik vil jeg se på temaet historiografisk, jeg ønsker med andre ord å se på krigslitteratur for å finne ut hvordan kvinnene har blitt framstilt, og om måten de framstilles på har endret seg med tiden.

Min problemstilling er:

¹ Dagbladet: «Seerrekord for «Kampen om tungvannet»», lest. 23. 02. 15, skrevet: 12.01. 15
URL: http://www.dagbladet.no/2015/01/12/kultur/kampen_om_tungvannet/tv-serie/nrk/underholdning/37137636/

I hvilken grad og hvordan har krigslitteraturens fremstilling av kvinners innsats i motstandskampen under andre verdenskrig endret seg?

For å belyse denne problemstillingen vil hovedfokuset i oppgaven være på historiografien, litteraturen som er relatert til framstillingen av kvinner under andre verdenskrig, samt en vurdering om hvorvidt det har skjedd endringer her. For at dette skal forstås i et bredere perspektiv vil også en redegjørelse for hvordan samfunnet var under og etter krigen måtte redegjøres for, samt kjønnsrollemønsterets utvikling.

Oppgaven vil da, i stor grad, handle om litteraturen og hvorfor kvinnene ikke har blitt inkludert i samme grad som mennene. Jeg vil komme inn på temaer som motstandsarbeidet, kjønnsrollemønsteret, historiografien, kvinnene selv, holdninger blant folket og etterkrigstidens oppgjør med krigen. Alle disse punktene er faktorer jeg anser som viktig til å forstå denne mangelen på litterære verk om kvinnene.

Gjennom oppgaven kommer jeg til å dra frem en del enkeltkvinner for å kunne gi en bedre forståelse over hva de gjorde under krigen og hvordan de opplevde etterkrigstiden. Disse kvinnene er bare noen av de mange, men jeg håper de vil bidra til å belyse temaet på en bra måte.

Grunnen til at jeg valgte dette temaet er fordi det vekket min interesse når jeg skrev min bachelor-oppgave. I den oppgaven skrev jeg om sabotasje i Oslo-området under andre verdenskrig og jeg var da innom mye forskjellig litteratur om krigen og motstandsarbeidet. Jeg la merke til at det var lite å lese om kvinner, noe jeg synes var merkelig ettersom både Max Manus og Gunnar Sønsteby nevner hjelpen de fikk av kvinner flere ganger i sine memoarer. Jeg visste at kvinnene hadde en aktiv rolle, men fant svært få framstillinger om hvilken innsats de faktisk hadde gjort. På grunn av dette fikk jeg derfor lyst til å se nærmere på temaet kvinner og motstand.

Hva finnes? Tidligere forskning

Selv om man kan si at kvinnene har blitt lite inkludert i litteraturen kan man fortsatt finne en god del om dem. Jeg skal gå dypere til verks i litteraturen som de er omtalt i et senere kapittel, men skal gi en kort oversikt her.

Da jeg begynte arbeidet på denne oppgaven var jeg av den oppfatning at det nesten ikke var noe litteratur å finne om kvinnenes innsats under krigen. Det viste seg til en viss grad ikke å stemme.

Man kan finne en god del som belyser noe av hva kvinnene gjorde under krigen. For det meste dreier det seg om beretninger fra kvinnene selv, men det finnes også noen forfattere som har tatt for seg kvinnenes rolle i motstandsarbeidet mer generelt. Problemet er bare at til sammenligning med det som er å finne om menn er det veldig lite, og det mangler en komplett bok om det. Man må derfor være over middels interessert i historie og temaet motstandskamp for å finne disse verkene. Det lille som er å finne om kvinnene forsvinner mer eller mindre i mengden med krigslitteratur om mennenes innsats. Et eksempel her er da jeg startet prosessen med å lete etter litteratur. Jeg brukte Universitetet i Oslos søkemotor, Bibsys, og med søkeordene «andre verdenskrig», «Norge», «kvinner» fikk jeg 98 treff, mens når jeg skrev, «andre verdenskrig», «motstandskamp», «kvinner», fikk jeg bare 13 treff. Når man ser disse tallene tenker man fort at det ikke finnes mye litteratur om kvinnene. Men om man ser nærmere på de bøkene som dukker opp når man ikke bruker ordet «kvinner» finner man sider eller kapitler om kvinnenes rolle i mange av disse verkene også. Det er vanskelig å lete etter informasjon om kvinnene på grunn av den store mengden med andre bøker fra krigen som omhandler mennenes side av saken, disse er de mest populære bøkene og havner automatisk på toppen.

Helga Stene, en kvinne som selv deltok i motstanden har sagt det slik:

«I etterkrigsårene har det vokst fram mange hyllemeter krigslitteratur om og av menn, og noen centimeter eller desimeter om kvinner av kvinner, helst skildringer fra konsentrasjonsleire og om hjelp til fanger. Mye av det viktigste som skjedde foreligger ikke skriftlig, det er i våre sinn. Og materialet forsvinner med de kvinnene som dør. Vi holder på å skusle bort vår viten om kvinnenes kår i vår egen historie. Vi lar materiale som vil være viktig og verdifullt for kommende generasjoner forsvinne.»²

Det er fort gjort å få en oppfatning om at kvinnene ikke deltok i motstandskampen i noen stor grad. De kvinnene som er kjent for sin innsats blir betraktet som unntakene. Dette er kvinnene som gjorde en såpass stor innsats i motstanden at de går igjen i mannlitteraturen. De gjorde så mye at de var vesentlig for fortellingen.

² Wormdal, Celine 1979: s. 7

De fleste bøkene jeg har lagt mest vekt på i oppgaven min har kommet ut på slutten av 1900-tallet eller på 2000-tallet. Det er først da de mest bearbejdede verkene kom ut, men noe kom også tidligere.

To kvinner valgte å dele sine beretninger med verden rett etter krigens slutt: Lise Børsum og Kirsten Brunvoll. De ga begge ut memoarer om sine opplevelser under krigen i henholdsvis 1946 og 1947. Etter disse to utgivelsene kort tid etter krigens slutt går det lang tid før man finner noen verker som direkte omhandler kvinnenens side av saken.

Det neste som kommer om kvinnene etter disse to memoarene er Helga Stenes artikkel om holdningskampen i 1976. Deretter kommer Celine Wormdal med boken «*Kvinner i krig: et gløtt inn i en forsømt samtidshistorie*» i 1979.³ Hun ble inspirert til å skrive om kvinner av Helga Stene og noe av det første hun gjør i forordet sitt er å påpeke hvor lite det er å finne om kvinnene til tross for at det da er mer enn 30 år siden krigens slutt.⁴ Hun synes det er merkelig at ingen har skrevet om dette:

«(...)Det undret meg at det ikke har vært forsket i dette stoffet, at så få har beskjeftiget seg med kvinnenens situasjon – det være seg i hverdagslivets kamp for det daglige brød, i aktivt motstandsarbeid, i landflyktighet, i fangenskap... (...)»⁵

Som følge av denne inspirasjonen hun fikk av Helga Stene valgte hun da å oppsøke kvinnelige tidsvitner slik at hun kunne skrive om dette utforskede temaet. Hennes bok inneholder en samling av beretninger fra kvinner hun har intervjuet.

Noen andre verk som kom ut i tidligere år er Terje Halvorsens artikkel om kvinnene i norsk motstandskamp fra 1985, han forsøker å få fram hovedmønsteret i motstanden deres, og Guri Hjeltnes sitt bidrag i serien «*Norge i krig*», bind 5, «*Hverdagsliv*» fra 1986.⁶ Sistnevnte har kommet godt til nytte for meg i deler av oppgaven når jeg ser på kjønnsrollemønsteret. Hjeltnes fokuserer her på den innsatsen kvinnene gjorde i hjemmet, det familiære.

Serien «*Norge i krig*» har for øvrig to bind til som gir kvinnene en viss omtale, endog mindre enn mennenes; «*Holdningskamp*» av Berit Nøkleby og «*Hjemmefront*» av Arnfinn Moland og Ivar Kraglund.⁷

³ Jonassen, Mari 2010: s. 15

⁴ Wormdal 1979: s. 7 - 8

⁵ Wormdal 1979: s. 7 - 8

⁶ Jonassen 2010: s. 15

⁷ Jonassen 2010: s. 15

Når disse verkene kom ut ble det mer og mer vanlig å forske mer seriøst på temaet kvinners innsats. Det kom nå tydelig fram at de hadde bidratt mer i motstanden enn det så ut til. Det kan man også se av enkelte motstandsmenns beretninger som for eksempel Gunnar Sønsteby og Max Manus. De refererer opptil flere ganger til forskjellige jenter som hjalp dem når de slet som verst.

Nyere forskning

De bøkene jeg har lagt mest vekt på i min oppgave er de nyeste. Dette fordi disse er mer utfyllende, det er ikke nødvendigvis bare en rekke memoarer, men også noe mer generelt om kvinnenes innsats.

Et par av de nyeste bøkene jeg har valgt å legge mye vekt på er Mari Jonassens bok, «*Alt hva mødre har kjempet. Kvinner i motstand 1940 – 45*», fra 2010 og Kristin Hatledals bok, «*Kvinnekamp. Historia om norske motstandskvinner.*», fra 2011. Disse bøkene er begge samlinger av intervjuer og erindringer fra motstandskvinner, men i tillegg til det prøver forfatterne å vise bredden av kvinnenes innsats samtidig som de også belyser problemene med at det er for lite informasjon om dem. Den generasjonen som levde under krigen er i ferd med å dø ut. Det er utrolig viktig å få tak i deres historie før det er for sent.

Andre bøker jeg har lagt mye vekt på er «*Kvinner i hemmelige tjenester: Etterretning i Norden under den annen verdenskrig*» (2008) av Tore Pryser, «*XU – i hemmelig tjeneste: 1940 – 1945*» (1995) av Einar og Svein Sæter, «*Kvinnenes forsvarshistorie*» (1990) av Grethe Vernø og Elisabeth Sveri, samt det påfølgende heftet av Elisabeth Sveri, «*Kvinner i norsk motstandsbevegelse 1940 – 1945*» (1991). Alle disse verkene forsøker å bidra til å forbedre problemet med kvinnenes fravær. De går mer grundig til verks og ser også på kvinnene generelt og ikke bare på forskjellige kvinners beretninger. Jeg går nøyere inn på disse utover i oppgaven.

Det er altså en god del tidligere forskning å se på innenfor temaet, men med tanke på at det nå er 70 år siden krigen er det egentlig ikke så mye til sammenligning med det som er å finne generelt om krigen og om mennenes innsats. Det er mye som gjenstår å bli gjort og jeg håper at jeg med denne oppgaven kan bidra med å belyse hvorfor det har tatt så lang tid for kvinnene å få sin plass i krigslitteraturen.

Jeg har også tatt i bruk en artikkel skrevet av Claudia Lenz og Anette H. Storeide. Artikkelen, «*Hvem er heltene? Tidsvitnefortellinger sett i lys av kulturelle kjønns mønstre*», er en del av boken «*Fortiden i nåtiden. Nye veier i formidlingen av andre verdenskrigs historie.*» (2011).

Denne artikkelen har vært til stor hjelp for meg da den ser på hvordan kjønnsrollemønsteret har påvirket historieskrivingen.

Metode

Den metoden jeg har brukt i denne oppgaven er kvalitativ metode. Dette fordi jeg går i dybden på temaet og foretar en innholdsanalyse av krigslitteraturen i form av at jeg ser på hvor mye kvinnenes motstandsinnsett er nevnt i diverse litteratur.

Kilder

I oppgaven har jeg for det meste brukt skriftlige kilder. Ettersom jeg skal se på krigslitteraturen for å finne ut hvordan krigslitteraturens fremstilling av kvinners innsats i motstanden har endret seg faller det seg naturlig. Men utenom de skriftlige kildene har jeg også brukt muntlige kilder i form av lydbånd, intervjuet av Eva Kløvstad. Jeg har også brukt flere intervjuer, men disse kom i skriftlig form da jeg forholdt meg til intervjutranskripsjonene.

De fleste skriftlige kildene jeg har tatt i bruk er bøker av respekterte historikere som for eksempel Tore Pryser, Arnfinn Moland, Ivar Kraglund, Guri Hjeltnes, Mari Jonassen etc. Utenom disse bøkene som nevnes noe ovenfor og også senere i oppgaven har jeg tatt i bruk en del artikler.

Disposisjon

Opgaven er delt inn i 7 kapitler. Etter kapittel 1, innledningskapittelet, har jeg kapittelet om metode og teori hvor jeg ser nærmere på mitt valgt av metode i denne oppgaven. Samtidig ser jeg også på et par begreper som kan være vanskelig å definere, jeg har også med en ordforklaring i dette kapittelet.

Kapittel 3 handler om historiografien, «Den historiografiske tilnærmingen». Dette er et teoretisk kapittel som ser på historieskrivingen generelt og analyserer eventuelle årsaker til hvorfor historikerne tilsidesatte kvinnene når de skrev om krigen.

Etter dette teorikapittelet kommer to bakgrunnskapitler som jeg anså som nødvendig for oppgaven for å gi en innføring i kvinnenes liv under krigen, både i hjemmet og i motstanden.

Kapittel 4, «Kjønnsrollemønsterets betydning og endring», gir en oversikt over hvordan det var å være kvinne under krigen og det viser hvordan kjønnsrollemønsteret gradvis har endret

seg frem til i dag. Det går også inn på hva kvinner gjorde under krigen, holdt hjemmet sammen, drev med organisasjoner og holdningskamp.

Kapittel 5, «Motstandskampens kvinner», gir en oversikt over typen motstandsarbeid kvinner for det meste var med på og kapitlet viser også til en rekke eksempler som viser hvor vesentlige kvinnene var i kampen. Jeg anså dette kapitlet som viktig for oppgaven da det kan gi en bedre forståelse over hvor rart det er at de ikke er mer inkludert i krigslitteraturen om motstandskampen.

Det neste kapitlet går mer i dybden på litteraturen som er å finne om kvinnene, samt noen av grunnene til hvorfor de fikk så lite fokus i etterkrigstidens litteratur. Kapittel 6, «Krigslitteraturen om kvinnene», går nærmere inn på litteraturen som blir nevnt her i innledningen samt annen litteratur og kilder jeg har kommet over. Kapitlet går også nærmere inn på diskusjonen om pionerarbeidet for krigslitteraturen om kvinnes motstandskamp nå har blitt gjort eller om dette fortsatt er under utvikling. Det ser også noe på fremstillingen av kvinner i krigslitteraturen av motstandsmennene, samt allmennhetens kunnskap om tema.

Kapittel 7, «Kvinnenes taushet», er et kapittel som tar for seg forskjellige mulige årsaker til at kvinnene selv valgte å tie om sin krigsinnsats. Det belyser en del kvinneskjebner som kan ha ført til at kvinner selv valgte å tie, samt andre faktorer som kan ha vært avgjørende til at deres innsats i motstandskampen under okkupasjonen ikke ble kjent med det første.

Kapittel 8 er oppsummering og konklusjons kapitlet som ser på alle hovedpunktene gjennom oppgaven og trekker en konklusjon av dette.

Kapittel 2: Metode og teori

I denne oppgaven har jeg brukt kvalitativ metode. Det falt seg naturlig i forhold til problemstillingen min da jeg måtte gå i dybden på tema for å besvare den. Om jeg hadde valgt kvantitativ metode så hadde mine muligheter til å gå i dybden blitt mer begrenset. Metodikken i oppgaven samt hva jeg har ønsket å ta for meg gjør dette til den mest naturlige metoden i oppgaven. Det tilgjengelige materiale er omfattende, og dersom jeg skulle undersøkt det på en slik måte ville jeg ikke fått fram nyansene i det jeg har interesse av å undersøke. Oppgaven baserer seg da på en hypotesegenererende framgangsmåte, problemstillingen min åpner for det og en slik arbeidsmetode gir større bevegelsesfrihet.

I denne oppgaven har jeg også foretatt en kvalitativ innholdsanalyse. Jeg har gått i dybden på utvalgt krigslitteratur for å forsøke å belyse hvorfor kvinners innsats i motstandsarbeidet under andre verdenskrig har vært såpass lite omtalt i krigslitteraturen, sammenliknet med hva tilfelle har vært for mennenes. Jeg har analysert innholdet i litteraturen i den forstand at jeg har lest et bredt utvalg bøker, intervjutranskripsjoner og artikler, og undersøkt hvor kvinner får omtale, og på hvilken måte.

Ved bruk av kvalitativ metode går man i dybden på et tema for å analysere det innsamlede materiale. Forskeren Katrine Fangen sier man i denne forskningsmetodikken ser på meningen og innholdet i teksten i motsetning til kvantitative metoder hvor man heller fokuserer på bredde og omfang. Dette innebærer at mens man i kvantitative metoder vil kunne være mer nøyaktig i sine funn kan man i kvalitativ metode se nærmere på flere aspekter uten at det påvirker forskningen.⁸

Det er mange ulike vitenskaper som bruker kvalitativ metode. Det er hyppig brukt innenfor historiefaget og humaniora forøvrig. Det har også blitt mer vanlig å kombinere bruken av kvalitativ og kvantitativ metode. Dette fordi man da kan få bredden og nøyaktigheten innenfor et tema ved å bruke kvantitativ tilnærming og man kan utdype å fortolke det man har funnet ved å bruke kvalitativ metode. Denne oppgaven baserer seg på kvalitativ metode, men har også kvantitative trekk i form av at den omtaler flere sider ved motstandsbevegelsen der

⁸ Hjemmeside for de Forskningsetiske Komiteene, «Kvalitativ metode», skrevet av Katrine Fangen, lest 05.05.2015

URL: <https://www.etikk.no/FBIB/Introduksjon/Metoder-og-tilnarminger/Kvalitativ-metode/>

kvinner er aktive, for å få et bredere litteraturutvalg og et mer solid fundament å bygge forskningen fra.

Muligheten til å gå i dybden på temaet gjennom utvalget av bøker er en fordel ved kvalitativ metode for denne oppgaven. Ulempen, eller en eventuell kritikk mot valget av metode er at det av naturlige årsaker ikke lar seg gjøre å granske all krigslitteratur der kvinner er nevnt, og slik ei heller alle sider ved motstandsbevegelsen der kvinner var aktive. Jeg har allikevel valgt denne metoden selv om fokuset er at kvinnenes innsats er mindre representert i litteraturen enn mennenes. Det er ikke mengde omtale, altså kvantitet, som er fokuset i denne oppgaven, men måten de omtales på samt årsaker til omtale. Jeg valgte denne metoden fordi at selv om kvinnene er mindre representert i litteraturen enn mennene er det fortsatt mye litteratur å gjennomgå. Ved å ta for meg et noe snevrere utvalg av den tilgjengelige litteraturen framfor å gjøre et forsøk på å dekke meget bredt er jeg også i bedre stand til å svare på problemstillingen.

Jeg kunne også valgt å bruke case studie som metode, altså velge ut et eller flere tilfeller der kvinners innsats er omtalt og sammenlikne disse, men dette ville vært upraktisk for oppgaven ettersom jeg da ikke ville fått vist bredden av kvinnenes motstandsinnnsats. Jeg valgte heller å se nærmere på et utvalg bøker representert fra alle tidsepokene etter krigen, men samtidig forsøke å få et generelt bilde over hva som var å finne i krigslitteraturen om motstandskvinnenes virksomhet. På denne måten fikk jeg vist flest mulige vinkler av temaet.

Om jeg skulle valgt kvantitativ metode hadde jeg kunne analysert ord og omtalene om kvinnene i bøkene og dermed sett hva som gikk igjen hos de fleste forfatterne. På denne måten kunne jeg da sett hva som har blitt ment om kvinnene opp gjennom årene og fått et klart bilde på dette. Det negative her er da at jeg ikke ville fått frem dybden eller nyansene i framstillingen på en like god måte. Samtidig mener jeg oppgaven da ville blitt mer som en litteraturanalyse enn en historieoppgave.

Den største ulempen med mitt valg av metode vil nok være den store mengden med litteratur som finnes. På grunn av omfanget var jeg nødt til å gjøre et utvalg av bøker. Ved å gjøre dette utvalget risikerer jeg som forsker bias. Det er alltid en mulighet for at ikke alle kildene som er tilgjengelige er objektive, og det kan være bidrag på litteraturlisten som ikke er det. Jeg har forsøkt å forhindre at oppgaven blir farget av bare ett syn, politisk orientering eller tidsepoke, ved å bevisst velge bøker skrevet av forfattere av begge kjønn, og ved at bøkene kommer fra ulike tiår etter krigen. Ved å velge bøker fra forskjellige epoker håper jeg å kunne skaffe meg

en god oversikt over det som har kommet ut så sant det er mulig. Jeg har også tatt forbehold om at spesielt memoarer og intervjuer av aldrende tidsvitner ikke nødvendigvis stemmer med fakta. Tidsvitnet kan ha en egen oppfatning av hvordan noe skjedde eller være påvirket av andre forhold.

En annen mulig svakhet ved oppgaven som er verdt å nevne er at mange av forfatterne av bøkene jeg har brukt refererer til andre kilder i bøkene sine. Jeg har ikke kunnet lese eller kontrollere all litteratur det refereres til, og det kan derfor være mangler der som jeg ikke vet om.

Avgrensning av oppgaven

Temaet mitt er hvorfor kvinner har blitt så lite representert i krigslitteraturen og hvordan dette har endret seg. Som sagt ovenfor måtte jeg gjøre et utvalg av krigslitteraturen for å kunne besvare problemstillingen min på en skikkelig måte.

Denne avgrensningen var ingen lett oppgave. Man vil helst få med seg så mye som mulig, men da oppgaven også må begrenses valgte jeg å fokusere på den type litteratur som jeg mente ville være mest relevant for oppgaven min. Jeg valgte derfor å legge hovedfokuset på nyere litteratur. Grunnen til dette var at det var her jeg fant bøker som ga mest oppmerksomhet til kvinnenes motstandsvirksomhet. Ved samtidig å se på noen bøker som ble utgitt kort tid etter krigens slutt som Lise Børsums memoarer, «*Fange i Ravensbrück*» (1946), samt memoarer til en del prominente motstandsmenn som Max Manus og Gunnar Sønsteby, kunne jeg se en utvikling i historieskrivingen som jeg ønsket å undersøke nærmere. Det var også enkelte ganger kvinnene ble nevnt i generelle historieverk om krigen fordi de hadde hatt en så vesentlig rolle at det ikke var mulig å skrive om det uten at de ble nevnt.

Når jeg hadde valgt meg ut en passende mengde litteratur analyserte jeg innholdet i den forstand at jeg så på hvor kvinnene ble nevnt og hvor mye av deres krigsinnsats som ble nedskrevet.

Jeg valgte å ikke foreta en grundig litterær analyse i form av å se på typen ord og uttrykk som blir brukt i litteraturen for å beskrive kvinnene. Jeg ville heller fokusere på å begrunne hvorfor omtalen av deres innsats har vært påfallende lite omtalt, og hvordan dette har utviklet seg i årene etter krigen, istedenfor å se på hvordan kvinnene blir beskrevet gjennom persontrekk. Jeg valgte derfor å fokusere på faktorer som kan ha ført til at kvinnene fikk mindre plass i krigslitteraturen.

Dette kan som nevnt ovenfor føre til en svakhet ved oppgaven ettersom det kan være informasjon i bøker jeg ikke har sett på som kan være av betydning for å belyse temaet, men jeg mener at ved å se på både gamle og nye bøker så får jeg den bredden over tema som jeg trenger for å kunne besvare problemstillingen.

Kildene

Kildene jeg valgte meg ut var i stor grad sekundærkilder. Forfatterne Mari Jonassen og Kristin Hatledal intervjuer begge kvinnene de skriver om i bøkene sine, men i all hovedsak gjengir de hva de ble fortalt i egne ord så jeg vil karakterisere disse som sekundærkilder. De fleste bøkene er basert på rapporter og memoarer som forfatterne har fått tilgang til.

Jeg har også brukt noen primærkilder. Disse er i form av intervjuer fra Norges Hjemmefrontmuseum. Tre av disse var intervjutranskripsjoner og ett var på lydbånd. Disse kom direkte fra tidsvitnene og er derfor primærkilder.

Andre kilder jeg anser som primærkilder er memoarene jeg har lest av Max Manus, Lise Børsum og Gunnar Sønsteby. Jeg anser disse som primærkilder ettersom det er deres egne ord og deres oppfatning på hva de opplevde under krigen. Man må i arbeidet med slike kilder være bevisst som forsker på at mennesker har egne oppfatninger av hva som har skjedd, som ikke nødvendigvis trenger å være korrekt, eller ha et ønske om å framstille sin egen person eller andre i et bestemt bilde.

Det å være kritisk til kilder er veldig viktig i denne oppgaven. Der er mange år siden krigen og de tidsvitnene som har blitt intervjuet i senere år kan ha glemt mye, minner kan ha blandet seg inn i hverandre slik at det blir vanskelig å huske hva som egentlig skjedde, de kan ha blitt påvirket av andre, eller de kan ønske å pynte på noe de gjorde under krigen. Alle årene som har gått siden krigen kan også være en fordel i noen av kildene. Enkelte kvinner, som for eksempel Lise Børsum, dysset ned på hva hun hadde gjort rett etter krigen, mens hun i senere år valgte å fortelle hele historien.

Tidsvitner er noen av de viktigste kildene man kan ha, men de kan også være de man må være mest forsiktig med. Det kan være mange feil og endringer som har skjedd når noen forteller om noe de opplevde for så mange år siden.

Begrepsapparat

«Motstand er alle handlinger/mangel på handlinger som går på tross/mot okkupasjonsmakten.»⁹

Vi har to begreper for motstand når vi snakker om andre verdenskrig i Norge: sivil og militær motstand. Disse to kan være vanskelig å skille fra hverandre, for som Arnfinn Moland påpeker i et foredrag 9. april 2015 er det mye som blir liggende i gråsonen mellom disse. Spesielt kvinnes handlinger er ofte å finne i dette feltet.¹⁰

Den sivile motstanden dreide seg mye om holdningskamp. Vanlige borgere trosset tyskerne ved for eksempel å henge opp plakater, gå med binders i jakkeslaget for å vise samhold mot tyskerne, drive med illegale aviser, streike eller demonstrere, gjemme en radio slik at man kunne høre nyheter fra England og lignende. Lærere kunne også velge å slutte i jobbene sine fordi de ikke støttet det nye regimet, mens foreldre valgte å holde barna hjemme istedenfor å sende dem på en nazifisert skole.¹¹

Det er mange former for sivil motstand og det er et vanskelig begrep å definere. Hvor sivil motstand ender og militær motstand begynner er vanskelig å se. Den røde tråden i sivil motstand kan sies å være kampen for det frie ord. Man skulle holde den norske ånden i live gjennom okkupasjonen.¹²

Den sivile motstanden i Norge under okkupasjonsårene ble skapt av tyskerne. De ønsket å endre hele landet, de ville ikke bare okkupere landet militært, men også politisk. Dette gjorde at den norske befolkningen satte seg enda mer til motverge og viste motstand da nazifiseringen la trykk på norske demokratiske grunnpilarer.¹³

Den militære motstanden inkluderte, men omfattet nødvendigvis ikke bare, bruk av voldelig handlinger, virkemidler og aksjoner. Her var man villig til å gå langt for saken. Det kunne være snakk om sabotasje, likvidasjoner og etterretningsarbeid.¹⁴

⁹ Foredrag av Arnfinn Moland 9. april 2015, «Militær motstand, javisst, men var ikke den sivile motstand viktigst i Norge?», i foredragserien «Et ufritt Norge». Sted: Gamle Festsal, Universitetet i Oslo

¹⁰ Foredrag av Arnfinn Moland 9. april 2015

¹¹ Foredrag av Arnfinn Moland 9. april 2015

¹² Foredrag av Arnfinn Moland 9. april 2015

¹³ Foredrag av Arnfinn Moland 9. april 2015

¹⁴ Foredrag av Arnfinn Moland 9. april 2015

Noen av områdene innenfor motstandsvirksomhet som lå i gråsonene var etterretning, illegale aviser og flyktningsarbeid. Det litt spesielle er at det er på disse områdene kvinnene under krigen ofte arbeidet.¹⁵

Et annet begrep jeg har brukt i oppgaven som kan være noe vanskelig å definere er husmorisingen. Definisjonen jeg har brukt er at begrepet ikke bare handler om at kvinner utførte sin rolle i hjemmet som mor og husmor, men at kjønnsarbeidsfordelingen i perioden 1900 – 1950 generelt sett var økende og veldig tydelig i perioden. Kvinnenes rolle i samfunnet ble definert ut fra deres virke som husmødre.¹⁶ Definisjonen er hentet fra boken til Gro Hagemann, Ida Blom (red.), Sølvi Sogner (red.), Kari Melby, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, «Med kjønnsperspektiv på norsk historie» og den understreker hvor sterkt kjønnsrollene sto i samfunnet.

Ordforklaringer:

Gestapo: Geheime Staatspolizei, Gestapo er forkortelsen. Det tyske sikkerhetspolitiet.

Hjemmefronten: felles betegnelse for både organisert og uorganisert, generell motstand i Norge under okkupasjonen.

Kompani Linge: Under krigen hadde gruppen navnet Norwegian Independent Company No.1 (NORIC 1), men blir kalt Kompani Linge i dag etter deres første kompanisjef, Martin Linge. Det var en britisk militæravdeling bestående av norske frivillige. Ble opprettet av det britiske Special Operations Executive (SOE).

Milorg: Militærorganisasjonen, den militære organisasjonen i det okkuperte Norge under krigen. Anerkjent av regjeringen og underlagt Forsvaret Overkommando i England i 1941.

NHM: Norges Hjemmefrontmuseum

NS: Nasjonal Samling. Det nazistiske partiet i Norge.

Säpo: Svensk sikkerhetspoliti

¹⁵ Foredrag av Arnfinn Moland 9. april 2015

¹⁶ Hagemann et al., 2010: s. 260

Kapittel 3: Den historiografiske tilnærmingen

Den historiografiske tilnærmingen til denne oppgaven er viktig. I dette kapittelet forsøker jeg å forstå historiefagets utvikling. I dag har kvinnene fått en stor plass i historieskrivingen og ved å kartlegge utviklingen i faget vil jeg kunne se hvordan kvinnes krigshistorie har vokst frem over tid. Jeg vil forsøke å begrunne hvorfor kvinnene ikke ble inkludert i samme grad tidligere ved å se på hvordan de forskjellige endringene har påvirket historieskrivingen.

I løpet av kapittelet vil jeg definere begrepet historiografi og forklare hvorfor historiografien er så viktig for denne oppgaven. Jeg vil se på historiefaget i seg selv og om det har endret seg mye over tid, har disse endringene påvirket kvinnes plass i historien? Et annet punkt jeg vil se nøye på er hvorvidt historikerne selv kan bli påvirket av sin egen samtid og hva slags effekt dette kan ha fått på deres formidling av historien. Til slutt vil jeg se på om kvinnes plass i historien er en direkte effekt av endringen i faget etter 1950.

Ved å besvare disse spørsmålene håper jeg å kunne gi en bedre forståelse på hvorfor kvinnene er så lite representert i krigslitteraturen fra andre verdenskrig.

Historiografi

For å kunne se på det hele med et historiografisk perspektiv må vi første se på terminologien. Begrepet «historiografi» kan være vanskelig å definere. Hvis vi første ser på begrepet «historie» så kan man si at det kan defineres som fortellingen om det som har hendt i fortiden.¹⁷ «Historiografi» kan igjen da defineres som fortellingen til historien. Det finnes en rekke forskjellige måter å forklare begrepet på og det er forskjellige meninger på hva som er det riktige.

Den definisjonen jeg har forholdt meg til er:

*Historiografi er utforskningen og framstillingen av historiefagets historie.*¹⁸

Historiografi er altså historien til historien. Man skal se på hvordan historien er formidlet, skrevet ned og fortalt, jeg har derfor en historiografisk tilnærming på oppgaven min med tanke på at jeg ønsker å se på litteraturen om kvinnene, hva som er skrevet om dem og hvordan det er formidlet.

¹⁷ Store Norske leksikon, «Historie», lest 07.05.2015, sist oppdatert 03.10.2013, skrevet av Tor Ragnar Weidling
URL: <https://snl.no/historie>

¹⁸ Kjeldstadli, Knut 1992: s. 45

I dette kapittelet har jeg lagt stor vekt på Knut Kjeldstadli's bok, «*Fortida er ikke hva den engang var – en innføring i historiefaget*» (Oslo 1992). Han går grundig til verks om historiografiens betydning og bruken av den. Boken har derfor vært til stor hjelp for meg gjennom deler av oppgaven.

Kjeldstadli nevner tre punkter man kan forholde seg til når det gjelder å ta i bruk historiografien. Det første punktet tar for seg hvordan historikere som bruker historiografien vil bli bevisst på sin identitet og på hvor de står som fagfolk. Det andre punktet ser på hvordan historiografien kan brukes dersom den blir sett på som en del av åndshistorien og vitenskapshistorien. Det tredje og siste punktet er det viktigste. Her viser Kjeldstadli til historiografiens kritiske oppgave. Ved å se på tidligere arbeider kan man se hva som mangler i historien. Man kan komme med forslag til hva som burde gjøres nå for å forbedre historieskrivingen og man kan også se hvordan historikerne har blitt påvirket av sin samtid.¹⁹

Kjeldstadli deler historiefamstillingen inn i tre faser som faget over tid har utviklet gjennom:²⁰

1. Historien som myte – og historieoppfatninger i mer sammensatte samfunn
2. Historien som krønike
3. Historien som vitenskap

Historien kan sies å ha utviklet seg til en vitenskap i opplysningstiden. Historikerne i denne perioden stod midt i overgangen mellom krønikene og den profesjonelle historieskrivingen. En ny retning innenfor historie, historismen, oppsto i 1814 i Tyskland. Faget ble nå en profesjonell vitenskap.²¹ I løpet av 1800 – tallet ble historien mer og mer til et fag og en egen vitenskap.²²

Historie som vitenskap

På slutten av 1800 – tallet og videre gjennom 1900 – tallet utviklet historiefaget seg radikalt. Man kan dele faget inn i faser ettersom hva slags type historie det var vanlig å skrive om. Det finnes mange grener innenfor faget, men det varierer hvilken av disse som holder mest vekt. En gren som dominerte historiefaget i langt tid etter at det ble profesjonalisert var den

¹⁹ Kjeldstadli 1992: s. 45 - 46

²⁰ Kjeldstadli 1992: s. 46 - 53

²¹ Kjeldstadli 1992: s. 51 - 52

²² Kjeldstadli 1992: s. 53

politiske historien. Hvis man ser på hvordan historiefaget utviklet seg i Europa kan man si at historieskrivingen som et moderne, profesjonisert fag her begynte som politisk historie.²³

Denne tendensen til å fokusere på politisk historie dominerte faget i en lang periode, cirka fra midten av 1800-tallet og frem til midten av 1900-tallet. Den politiske historien dreide seg om å forske på politiske hendelser og aktører. Det skulle skrives om emner, hendelser og personer som ble ansett som «viktige» i det store bildet og som satte sitt spor blant folk. Eksempler på vanlige temaer innenfor den politiske historien er: konger, kriger, traktater, valg, lover, slag, statsministre etc. Politisk historie var altså tradisjonell hendings – og begivenhetshistorie. Som Kjeldstadli poengterer i sin bok er det ikke rart at historien som et profesjonelt fag begynte som politisk historie da faget vokste frem da nasjonsbyggingen på 1800 – tallet var på sitt sterkeste. Faget ble naturlig nok brukt som et politisk formål til å skape en sterk nasjonalfølelse blant befolkningen. For at folket skulle føle en sterk tilhørighet for sin nasjon ble det kun skrevet om de store hendelsene som ville påvirke deres land.²⁴

Med tanke på at det kun var de store linjene som skulle nedtegnes og at perioden varte frem til 1950 er det ikke overraskende å se mangelen av kvinnenens side av saken i litteraturen fra denne tiden. Husmoriseringen var stor i denne perioden og kvinnene holdt seg hjemme, svært få hadde noen vesentlige politiske posisjoner i samfunnet. Politikken var mennenes herredømme. Ettersom historien nå fokuserte på viktige hendelser og personer i det politiske liv finner man lite om kvinner i denne litteraturen. Det var ikke rom for kvinner i en slik type historie. Men som Kjeldstadli også poengterer var denne formen for historie nødvendig for at vi kunne gå mer i dybden i samfunnets historie senere. Det var nemlig etter at den politiske historien var nedfelt at man begynte å se på detaljene i historien og da oppdaget emner som arbeiderbevegelsens historie, okkupasjonstida og kvinnehistorien. Ved å ha den direkte nedskrivningen av hva som faktisk skjedde i den politiske historien bak seg kunne nå historikerne gå dypere til verks og se på økonomi-, sosial – og kulturhistorie.²⁵

Utviklingen av sosialhistorie

Allerede på begynnelsen av 1900-tallet mottok den politiske historien klager fra flere hold. Evolusjonister, marxister, kulturhistorikere, den franske Annalesskolen, samfunnsvitenskapere etc. uttrykte sin misnøye til feltets dominans i historiefaget. Kjeldstadli påpeker at når det store hendelsesforløpet er fortalt kan historikeren bevege seg inn på

²³ Kjeldstadli 1992: s. 70

²⁴ Kjeldstadli 1992: s. 71

²⁵ Kjeldstadli 1992: s. 71

detaljer. Dette skjedde sakte, men sikkert, ved at Annalesskolen mistet sin dominans i flere land, en prosess kalt den sosialhistoriske revolusjon. I land, som for eksempel Tyskland, mente mange at den politiske historien hadde havnet for nærme staten selv. Sosialhistorien vokste også frem som en del av hvordan samfunnet var i perioden. I 1960- og 1970-årene var samfunnet i utvikling, det var en radikaliserings på gang. Eksempelvis kom den nye rockemusikken på denne tiden, sosialhistorien kom også frem i lyset som en følge av denne radikaliserings.²⁶

Sosialhistorie ble feltet innenfor historie som etter hvert overtok den politiske historiens posisjon som den dominante historieretningen. Feltet overtok sakte fra 1950/1960 og utover.²⁷ Man kan anse 1970 – tallet som fagets glansperiode. Sosialhistorien legger vekt på samfunnsvitenskapelige metoder og har et «nedenfra og opp» - perspektiv, nettopp det perspektiv Kjeldstadli betegner som mulig først etter at de store linjene er fortalt. I motsetning til den politiske historien valgte sosialhistorikerne å legge hovedfokuset på de underprivilegerte i samfunnet, de som tidligere ikke hadde blitt ansett som «viktige» nok til å få en plass i historien.²⁸ Dette falt seg også naturlig å gjøre nå som de store hendelsene allerede var blitt kartlagt. Ved å bruke historiografi kunne man se på det som var blitt skrevet under den politiske historiens periode og se på hva som manglet, hva som kunne forbedres med historien som allerede var skrevet.

Knut Kjeldstadli skriver om to vanlige definisjoner på sosialhistorie. Den første er den som den britiske historikeren G. M. Trevelyan kalte et folks historie «*with the politics left out*».²⁹ Denne definisjonen av sosialhistorie fremstilte faget som «*fritidens historie, hverdagslivets historie eller historien til seder og skikker*».³⁰ Man skulle trekke inn alt som omfattet mennesket, ikke bare de politiske overhodene, men også det hverdagslige, det som ikke «betydde» noe i det store bildet. Den andre definisjonen var litt mer opposisjonell og sa at sosialhistorien skulle handle om alle, «folk flest», arbeiderklassen, småkårsfolk. Edvard Bull uttrykte det som at alle hadde «retten til en fortid». Det skulle skrives om arbeidere, kvinner, etniske minoriteter, alle som før hadde blitt utelatt.³¹

²⁶ Kjeldstadli 1992: s. 75

²⁷ Kjeldstadli 1992: s. 75

²⁸ Kjeldstadli 1992: s. 75-76

²⁹ Kjeldstadli 1992: s. 75

³⁰ Kjeldstadli 1992: s. 75

³¹ Kjeldstadli 1992: s. 75 - 76

Nå så man altså på de forskjellige delene av samfunnet i detalj og ikke på toppsjiktet med sine ledere. Dette gikk ikke gjennom uten kritikk. En av de største kritikkene rettet mot sosialhistorien er at den ofte beskyldes for å fokusere for mye på arbeiderklassen, og ha en for marxistisk tankegang, men det kom også mye positivt ut av denne endringen i historieskrivingen. Alle ble nå inkludert og mange nye former for historie kom til. De to største var arbeiderhistorien samt kvinne – og kjønns historie.³² Sistnevnte etablerte seg til et voksende fag som etter hvert skulle få mye å si for de kvinnene som hadde blitt glemt for deres innsats under krigen. I dag kommer stadig flere bøker om kvinnes rolle i motstanden. Dette fordi det nå er populært å skrive kvinnehistorie.

Denne endringen i historieskrivingen hadde mye å bety for krigslitteraturen generelt. Man gikk dypere til verks i organisasjonene og ikke minst befolkningen i et okkupert land, hva de gjorde og ikke minst hvorfor. Kvinnene kom frem i lyset og har etter hvert fått en større og større rolle i krigens historie.

I tillegg til at historieskrivingens fokus endret seg til sosialhistorie på 1970 – tallet endret også kjønnsrollemønsteret seg på samme tid. Det var store kvinnebevegelser i denne perioden hvor de kjempet for å få sin rettmessige plass i samfunnet. Dette førte også med seg at kvinnes historie ble et mer aktuelt tema, og historikernes interesse for å skrive om dette feltet økte i perioden. Man kan se at alt henger sammen når man ser på samfunnet i en helhet. Som følge av dette har vi i dag en mye bedre forståelse av kvinnes side av historien enn vi hadde tidligere, selv om det fortsatt er en langt vei å gå når det kommer til deres innsats i motstandskampen. Det er allikevel tydelig at kvinnehistorien interesserte allmennheten og historikerne. Fordi i motsetning til arbeiderhistorien og fagorganiseringshistorien, som også ble trukket frem av sosialhistorien, har kvinnehistorien blitt mer og mer styrket med tiden og etter hvert utviklet seg til en egen gren innenfor historien uavhengig av sosialhistorien.

Påvirkning av sin egen samtid

Vi har nå sett på hva historiografi er og hvorfor det er så viktig, vi har sett på historiefagets endring og betydningen det hadde for kvinnene. Et annet punkt som er viktig å se på i dette kapittelet er det å bli påvirket av sin egen samtid. Noe av det viktigste en historiker må forholde seg til er objektivitet når man skriver om det som har skjedd i en annen tid. Man skal ikke dømme og fatte egne slutninger, en skal kun observere. For å gjøre dette må en se på de originale levningene fra den tiden de skrev om. Om man brukte kilder skrevet i senere tid må

³² Kjeldstadli 1992: s. 76

en være kildekritisk og ta forbehold om forfatteren hadde klart å forholde seg objektiv. Man skal skrive det slik det var, ikke slik andre har oppfattet det i ettertid.³³

Et viktig punkt å se på når man skal vurdere en kilde og klare å skrive noe slik det var er å se på den samtiden historikeren selv lever i. Dette er også viktig å ta for seg når man skal prøve å forstå hvorfor kvinnene strevde så lenge med å få en plass i historien. Objektivitetsspørsmålet er alltid viktig for en historiker. Man skal skrive om tidligere hendelser, perioder og personer, men man skal skrive det slik det faktisk var og forholde seg objektiv gjennom hele prosessen slik at man ikke sverter fortiden med sine egne tanker. Det er viktig å huske på at verden har forandret seg siden den tiden man studerer. Allikevel er det slik at uansett hvor hardt man prøver å forholde seg objektiv vil man alltid ha visse fordommer, tanker og meninger. Man blir automatisk påvirket av sin egen samtid. Det er umulig å ikke la seg påvirke av den tiden man selv lever i når man skriver om fortiden. Samtidens ideologi og verdivurdering vil derfor prege nåtidens historieoppfatning.³⁴

Det at forfatteren kan bli påvirket av sin egen samtid ser man tydelig i kvinnehistoriens tilfelle. Kjønnsmønstret i 1945 var enkelt. Mannen var ute og på jobb, mens kvinnen passet barn og hjem. Det var mannen som hadde de store, viktige jobbene som det i den politiske historiens tid var interessant å skrive om. Kvinnene hadde en laverestående stilling i samfunnet og ble derfor ikke ansett som viktige nok til historien i datidens historikers øyne. Da kjønnsmønstret endret seg på 1970 – tallet og sosialhistorien kom inn i sin glansperiode kom kvinnene endelig frem. Når et tema ble populært skrev historikerne om dem. De ble påvirket av sin egen samtid. Det er nok også derfor det ofte er en type historie som dominerer faget i perioder, det som er populært å lese, blir det skrevet mer om. Kvinnehistorie har blitt veldig populært de siste tiårene, derfor skrives det mer og mer om dette emnet. Det er det folket vil ha. Holdninger blant leserne er også viktig.

Oppsummering

Ut ifra kapittelet ovenfor ser man at historiografien hadde mye å si for kvinnes plass i historien. Endringene som begynte i 1950 og utviklet seg til sitt høydepunkt med sosialhistorien på 1970 – tallet, og som fortsatt utvikler seg i dag, kom i stor grad som en direkte effekt av historikernes bruk av historiografien på den måten som Knut Kjeldstadli skriver om. Den politiske historien dekket et stort område av historien, den fikk fram det store

³³ Kjeldstadli 1992: s. 53

³⁴ Kjeldstadli 1992: s. 52 - 53

bildet. Ved å se på det som tidligere var blitt skrevet kunne historikerne nå se hva som manglet og da gå inn på detaljhistorien. Slik kom de inn på sosialhistorie og da etter hvert kvinnenens historie. Det falt seg da også naturlig å se på deres krigshistorie. Det mest populære å skrive om derfra var nok hvordan kvinnene holdt hjemmet sammen under krigen, men i nyere tid har det også kommet en god del om deres innsats i motstandskampen frem i lyset.

Historiografi er derfor viktig i denne oppgaven for å forstå hvordan kvinnene og deres rolle i krigen fikk mer oppmerksomhet i skildringen om krigen. Man kan se hvordan mangelen på informasjon om deres innsats under krigen til en viss grad kan skyldes normen for hvordan man skrev historie rett etter krigen. Det er naturligvis også andre faktorer som hadde mye å si for dette, som vi kommer inn på i løpet av oppgaven.

Kapittel 4: Kjønnrollemønsterets betydning og endring

I dette kapittelet skal jeg se på kjønnrollemønsterets utvikling i de 70 årene som har gått siden krigen. Ved å gjøre dette kan jeg se hvordan mønsteret har endret seg med årene. Jeg mener det er hensiktsmessig for oppgaven å belyse i korthet hvilken betydning kjønnrollemønsteret, og endringene i dette, har hatt for kvinnene i motstandsbevegelsen. Videre ser jeg det som viktig å se på endringene i kjønnrollemønsteret fra før krigen og fram til nyere tid i sammenheng for å forstå betydningen kjønnrollene hadde for kvinnene under krigen og den betydningen det kan ha hatt for skildringen av deres innsats i motstanden etter krigen. Grunnet oppgavens tema, velger jeg å gi en generell innføring i kjønnrollemønsterets endring i denne perioden.

Kvinnens stilling i samfunnet har endret seg mye gjennom årene. I Norge i dag er kvinner stort sett plassert på lik linje med menn, de har stemmerett, samme rettigheter i arbeidslivet, i loven og lignende, men man trenger ikke gå langt tilbake i tid før skillelinjene mellom mann og kvinne var mye større. Det kan sies at det 20. århundre var avgjørende for den likestillingen og friheten kvinnene har i dag. Kjønnrollemønsteret endret seg drastisk i siste halvdel av 1900-tallet, men før dette var det en lang kamp for likestilling og frihet.

I løpet av kapittelet håper jeg å kunne finne svare på hvordan kjønnrollemønsteret var under og rett etter krigen, samt om hvordan dette har utviklet seg i de 70 årene som har gått siden krigens slutt. Jeg vil også forsøke å se på hva kvinnene selv gjorde for å forbedre kjønnrollemønsteret og hvordan de organiserte seg i samfunnet både under okkupasjonen og i årene etter krigen når kjønnrollemønsteret var i utvikling.

Ved å besvare disse punktene håper jeg å kunne gi en god oversikt over hvordan livet var for en kvinne i Norge under andre verdenskrig og hvordan det utviklet seg til slik det er i dag.

«Husmorisingen» 1900-1950

Kari Melby skriver om kjønnrollemønsteret i perioden 1900-1950 og karakteriserer den som tiden hvor «husmorisingen» av norske kvinner sto sentralt.³⁵ Begrepet «husmorising» vil si at kvinner ikke bare gjennomførte sin rolle i hjemmet som mor og husmor, men også at

³⁵ Hagemann, Melby, Sandvik, Øye 2010: s. 260

kjønnsarbeidsfordelingen generelt var økende og veldig tydelig i denne perioden.

«Husmorisering» ble til slutt en slags ideologi hvor kvinnene ble definert som husmødre.³⁶

I årene rundt krigen var kvinnenes rolle i samfunnet å ta seg av hjemmet. Mennene skulle dra på jobb mens kvinnene gikk hjemme, stelte huset og tok seg av barna. Livets oppgaver ble fordelt mellom mannsarbeid og kvinnearbeid. Det å være husmor ble registrert som et yrke, rett før og under krigen økte antallet registrerte husmødre i Norge betraktelig.³⁷

Krig og sivil motstand

Husmødrene var svært viktige under krigen. Guri Hjeltnes skriver i bind 5 av «*Norge i krig: Hverdagsliv i krig*», at det var husmødrene som var sterkest sysselsatt under krigen. De måtte gjøre hva de kunne for å få det lille de hadde til å strekke til. Hver dag måtte de finne på noe nytt for å kunne brødfø både barn og mann. Det var kvinnene som sto i uendelige køer for å få tak i de siste matvarene og andre nødvendige saker gjennom sine rasjoneringskort. Om ikke deres posisjon var fastsatt før krigen ble den det nå. Kvinner hadde ansvaret for familiens velferd, for både barn, eldre og voksne.³⁸ Siden kvinnene var så viktige i det daglige liv førte det til at deres status ble styrket, ikke bare i hjemmet, men også i samfunnet.³⁹

Det viktigste hjelpemiddelet kvinnene hadde for å vise sin motstand mot tyskerne var kvinneorganisasjonene. I september 1940 ble de politiske partiene forbudt, dette førte til at yrkesorganisasjonene, deriblant kvinneorganisasjonene, fikk en vesentlig rolle i motstandsarbeidet. Noen eksempler på disse kvinneorganisasjonene er Norsk Sykepleierskeforbund og Lærerinneforbundet, de var begge med på protesten mot Josef Terboven i april 1941. De protesterte mot det nye tjenestereglementets bestemmelser om medlemskap i NS. Det var stor aktivitet i disse gruppene, organisasjonen Norske Kvinners Nasjonalråd hadde alene 200 000 medlemmer. Organisasjonene gjorde mye forskjellig, noe av det viktigste var rekrutteringen til illegal virksomhet og holdningsarbeidet. De laget også store informasjonsnettverk som strakte seg over hele landet og forberedte det som skulle skje når frigjøringen kom.⁴⁰

Mange av disse organisasjonene kom under lupen til tyskerne. Noen ble forbudt til krigen var over, enkelte fikk fortsette sin virksomhet, mens andre igjen ble forsøkt nazifisert. Nazistene

³⁶ Hagemann et al., 2010: s. 260

³⁷ Hagemann et al., 2010: s. 260

³⁸ Hjeltnes 1987: s. 228

³⁹ Hjeltnes 1987: s. 265

⁴⁰ Hagemann et al., 2010: s. 284

fikk aldri noen skikkelig kontroll over kvinneorganisasjonene. Når de forsøkte å sette inn en nazistisk leder slik at de kunne nazifisere organisasjonen førte det bare til en stor masseutmelding fra medlemmene.⁴¹

Disse kvinneorganisasjonene, sammen med andre lignende organisasjoner, ga grunnlaget for motstandsarbeidet. De drev med holdningskampanjer blant folket og rekrutterte de til motstanden, og de skapte kontaktnett gjennom hele landet.⁴²

Organisasjonene var godt oppbygd, med en lederstab som visste hva som måtte gjøres. Lederne i kvinneorganisasjonene besto av en «kvinneelite» som var velutdannede, samfunnsbevisste og som hadde innflytelse i samfunnet. De turte å stå imot okkupasjonsmakten selv om de ble lagt under press. Organisasjonene var kvinnes verden før de kom inn i partiene.⁴³

Det er ikke rart nazistene forsøkte å infiltrere slike organisasjoner. De kunne skape uvurderlige bindeledd som var til stor hjelp for motstandsarbeidet. Nettverk, kontakter, det nasjonale samhold, informasjonsformidling, alt var viktig. Kvinneorganisasjonene var nok spesielt viktig på grunn av at de skapte bindeledd mellom de enkelte hjem.⁴⁴ I en tid hvor man ikke kunne ringe eller møte folk uten å risikere overvåkning var slikt uvurderlig.

Tyskerne følte seg sterkt truet av kvinneorganisasjonene og det ble mange oppløsninger og forsøk på nazifisering. Svært få varte krigen ut. Da året 1942 kom var det ikke mange organisasjoner igjen, men til tross for at de var blitt forbudt eller oppløst fortsatte de i stor grad under jorden. Nettverkene de hadde opprettet eksisterte fortsatt selv om organisasjonen ikke lenger gjorde det.⁴⁵

Kvinnene gjennomførte mange aksjoner gjennom sine organisasjoner. Den mest kjente i ettertid er nok den såkalte «Foreldreaksjonen». Kvinnene spilte en stor rolle i mobiliseringen og gjennomføringen av denne aksjonen. Her aksjonerte de mot «Lov om Nasjonal Ungdomstjeneste», som var ment å innføre en tvungen tjeneste i NS's Ungdomsfylking. Kvinnene mobiliserte foreldre over hele landet til å sende inn brev til tyskerne hvor de protesterte mot dette. Hjemmefrontens ledelse var i begynnelsen imot denne aksjonen og ba om at den ble stoppet, men da var det allerede for sent. Parolene med oppfordring om å sende

⁴¹ Hagemann et al., 2010: s. 284 - 285

⁴² Hagemann et al., 2010: s. 285

⁴³ Vernø, Grethe og Elisabeth Sveri 1990: s. 38

⁴⁴ Vernø, Grethe og Elisabeth Sveri 1990: s. 41

⁴⁵ Vernø, Grethe og Elisabeth Sveri 1990: s. 42

inn brev var allerede sendt ut og mange foreldre hadde mest sannsynlig allerede handlet. Om det ble stanset nå ville det gå hardt utover de få som allerede hadde innsendt sin protest. Hjemmefronten endte da til slutt med å gi sin velsignelse. En av grunnene til deres skepsis var at de var redde for represalier, men de undervurderte grovt kvinnes mobiliseringsevne. De mobiliserte folk over hele landet slik at de fikk spredt budskapet til så mange som mulig, det ble en masseaksjon.⁴⁶

Da brevene begynte å strømme inn til tyskerne noterte de ned navnene på foreldrene, men strømmen av brev var uendelig, det var umulig å holde en oversikt over alle som hadde sendt dem inn. Til slutt måtte de gi opp. Det var ikke mulig å trosse så mange foreldre uten å risikere et opprør og man kunne heller ikke utføre straffetiltak på så mange mennesker. Hvor mange brev som ble sendt inn til Kirke- og undervisningsdepartementet er umulig å spesifisere, men ifølge Berit Nøkleby, forfatteren av «*Norge i krig*» bind 4, «*Holdningskamp*», skal tallet ha vært et sted opp mot 200 000 eller så mye som 300 000.⁴⁷

«Foreldreaksjonen» ble en av de mest vellykkede aksjonene under hele okkupasjonen.⁴⁸

Kvinneorganisasjonene under krigen førte altså store, ofte vellykkede, aksjoner mot okkupasjonsmakten. De drev med nødhjelp til fanger og utsatte områder fra invasjon dagene, og de rekrutterte til motstand og skaffet et viktig nettverk for illegal virksomhet. I den sivile motstanden var de uvurdelige.

Også utenfor organisasjonene var kvinnene viktige for krigsinnsatsen. De holdt hjemmene sammen som husmødre, og deltok i motstandsarbeidet i mye større grad enn mange er klar over. Blant annet deltok kvinnene i kurervirksomhet, dekningsarbeid, flyktningsarbeid, spredning av informasjon etc.⁴⁹

Under krigen steg kvinnes status og de ble mer likestilt med menn. Mot slutten av krigen var det blitt ganske vanlig at kvinnene deltok i motstandsarbeidet, også i de mer farlige delene. Men da freden kom falt Norge tilbake til gamle vaner. Kjønnssrollemønsteret som eksisterte før krigen kom i stor grad tilbake. Et eksempel på en kvinne som opplevde at hun nå ble sett på som en kvinne, ikke en viktig kollega i motstandskampen var Mai Eitrem. Hun var Milorg-sjefen Jens Chr. Hauges sekretær under okkupasjonen og dermed en av de

⁴⁶ Nøkleby, Berit 1984: s. 122 - 127

⁴⁷ Nøkleby 1984: s. 122 - 127

⁴⁸ Nøkleby 1984: s. 127

⁴⁹ Hagemann et al., 2010: s. 285

viktigste kvinnene i Milorg. Under en fotoseanse etter krigen stilte hun seg opp ved siden av Hauge og andre motstandsmenn for å bli fotografert. Hauge selv ba henne gå ut av bildet. Hun var den eneste kvinnen der og et viktig medlem av denne gruppen, men skulle altså ikke få være med på fotografiet av noen av de viktigste nordmennene under krigen.⁵⁰

Fred og krav om endring i kjønnsrollemønsteret

Kort tid etter freden kom til Norge begynte skildringen om krigen og okkupasjonen. Det ble skrevet utallige bøker i emnet og mange motstandsmenn utga memoarer om sine opplevelser. Det har etter hvert utviklet seg en stor iver etter å lese om krigens dager og utover årene har det blitt skrevet betydelige hyllemeter om perioden.

Det har også blitt skrevet en god del om kvinnene, spesielt memoarer. Noe jeg har merket meg, som jeg kommer inn på i litteraturkapittelet, er at mange av bøkene som forteller noe om kvinner ble utgitt etter 1970 – tallet. Kan det være noen spesiell grunn til dette?

Som nevnt tidligere kan perioden 1900 – 1950 kjennetegnes som husmortiden for kvinnene. Kjønnsrollemønsteret på den tiden var svært kjønnsdelt, men etter 1950 begynte det å endre seg. Med endringen kom også interessen for kvinnehistorie, det ble utgitt bøker om emnet og som følge av det skulle også kvinnenens rolle under krigen bli et tema.

Men dette skulle ta noen år fra krigens slutt. Endringene i kjønnsrollemønsteret var en langsommelig prosess og etter krigen var det rett tilbake til de tradisjonelle kjønnsrollene uansett hva du hadde gjort under okkupasjonen. Kvinnene begynte å få nok av denne rollen som var tiltenkt dem etter krigen. De ville ha likestilling og ønsket endring.⁵¹

Noe å merke seg ved det at kvinnene nå var tilbake «på sin plass» er rettsoppgjøret etter krigen. Når det kom til det som ble sett på som forræderi mot Norge skulle kvinner og menn behandles likt. Det er en interessant sak at kvinner skulle gå tilbake til å være husmødre etter krigen selv om de hadde deltatt i motstanden på linje med menn, mens de kvinnene som hadde vært medlem av NS eller bistått den tyske okkupasjonsmakten på noen måte skulle bli behandlet på samme måte som menn. Den eneste forskjellen var at de fleste slapp dødsstraff. Noen fikk dødsdom, men det ble ikke gjennomført. Alle burde behandles likt i et slikt rettsoppgjør, men dette bør også gjelde i alle saker, ikke bare i rettsoppgjøret, men også på

⁵⁰ Jonassen 2010: s. 47

⁵¹ Hagemann et al., 2010: s. 278 - 279

andre områder. Om en kvinne hadde deltatt i motstandskampen burde hun få like mye anerkjennelse for denne deltakelse som en mann.⁵²

Kvinnene var ferdig med dette kjønnsrollemønsteret, de ønsket likestilling mellom mann og kvinne.

Kjønnsrollemønsterets endring

Det store skillet på kjønnsrollemønsteret er på 1970-tallet, men røttene til denne bevegelsen kan finnes så tidlig som 50- og 60-tallet.⁵³ Et stort antall kvinneorganisasjoner engasjerte seg for å fremme kvinners rettigheter i disse tiårene. Disse organisasjonene fjernet viktige barrierer slik at de nye organisasjonene som kom til på 70-tallet kunne engasjere seg videre. Et par eksempler på noen av barrierene de fikk fjernet eller forbedret var samskatten og likelønn. Samskatten var en ordning som gjorde at ektefellenes lønn ble trukket sammen før skatten ble trukket fra slik at det ble ugunstig for gifte kvinner å utføre betalt arbeid. Likelønn var lenge en lang kamp. De forbedret lønnsforholdet mellom menn og kvinner. Kvinner krevde lik lønn for likt arbeid.⁵⁴

1970-tallet var en tid preget av endring på mange plan. Den nye kvinnebevegelsen var opptatt av frigjøring, ikke likestilling som de mente de allerede hadde blitt sikret i en stor grad av de gamle kvinneorganisasjonene på 50- og 60-tallet. Kvinner skulle ikke måtte tilpasse seg menns levestandard for å kunne få de samme posisjonene i samfunnet. De skulle bekjempe mannsdominansen i samfunnet og frigjøre kvinnene til å leve livet slik de ville. De kritiserte den forståelsen av kvinnelighet og mannlighet som eksisterte og ønsket å endre kjønnsrelasjonene i både familien og samfunnet. Noen eksempler på de nye kvinneorganisasjonene som organiserte seg på 70-tallet er Nyfeministene (1970) og Kvinnefronten (1972), disse var de to største.⁵⁵

Diskusjonene som ble reist i forbindelse med kvinnebevegelsen på 70-tallet bidro til å endre den politiske kulturen og forme det politiske klimaet. Noe annet å merke seg er at i tidligere kvinnebevegelser var det ofte sympatiserende menn som deltok i organiseringen, mens bevegelsen på 70-tallet kun besto av kvinner.⁵⁶

⁵² Hagemann et al., 2010: s. 286

⁵³ Hagemann et al., 2010: s. 336

⁵⁴ Hagemann et al., 2010: s. 366 - 368

⁵⁵ Hagemann et al., 2010: s. 369

⁵⁶ Hagemann et al., 2010: s. 371

Når man ser på denne bevegelsen er det tydelig at det norske samfunnet ble endret drastisk i forhold til kjønnsrollemønsteret. Det var en langsommelig prosess, men kjønnsrollene var blitt endret i stor grad fra hvordan det var i årene rundt krigen. Likestilling var i ferd med å utvikle seg på de fleste punkter. Kvinnehistorie ble særdeles populært og i løpet av de siste tiårene av det 20. århundret ble en rekke bøker utgitt som omhandlet kvinners historie, kjønnsroller og forhold mellom kvinner og menn.

Kombinasjonen av endringen i historiefaget og i kjønnsrollemønsteret i denne perioden sørget for at fremstillingen av kvinnenens motstandsinnsetts utviklet seg til det vi har i dag hvor det er vanligere å skrive om hva kvinnene gjorde under krigen og ikke bare fokusere på motstandsmennenes innsats.

Oppsummering

Kjønnsrollemønsteret før krigen var altså svært kjønnsdelt. Kvinnene hadde én rolle, mennene en annen. Som vi så smått har sett i dette kapitlet, gjennom kvinneorganisasjonene, og som vi skal se nærmere på i neste kapittel om kvinnene i motstandskampen, visket krigen til en viss grad ut de store skillene i kjønnsrollemønsteret. Men da krigen var over falt samfunnet tilbake til gamle normer. Kvinnene begynte da å kjempe aktivt for likestilling og oppnådde det i stor grad med årene gjennom organisering og pågangsvilje. I dag har vi et godt likestilt samfunn i forhold til det som var i 1945. Til tross for kjønnsdelingen hadde kvinnene allikevel en uvurderlig rolle under krigen, både i hjemmet og i samfunnet. I de senere kapitler skal vi se hvordan kjønnsrollemønsterets form i krigens dager og dets utvikling hadde en innvirkning på kvinnenens tilstedeværelse i krigslitteraturen.

Kapittel 5: Motstandskampens kvinner

Kvinnene i Norge under den andre verdenskrig kjempet mot okkupasjonsmakten i like stor grad som mennene. På grunn av lite omtale om deres innsats har det i stor grad utviklet seg en misforståelse om at kvinnene var gode hjelpere under krigen, men at de sjeldent deltok direkte i motstandsarbeidet selv. De få kvinnene som tidlig ble kjent for sin motstandsinnsett ble sett på som unntakene av denne forestillingen.

Som Oberstløytnant Elisabeth Sveri kommenterer i sitt hefte, «*Kvinner i norsk motstandsbevegelse 1940 – 1945*», deltok kvinner i alle slags typer illegalt arbeid.⁵⁷ Hun legger ved et sitat av Arnfinn Moland fra et foredrag i 1985 hvor han kommer med en rekke eksempler på typen motstandsarbeid kvinnene var med på:

«Etterretningssjef for Milorgområde i D. 13; flyktningeksport med skøyte; kurer i etterretningsorganisasjonen XU; væpnet vakt på stasjonen Odin; oppretting av radioreléstasjoner; vakt og avlytting på lyttestasjoner; hovedkurer fra distrikt til Sentralledelsen i Oslo; organisering av flukt, fluktruter og dekningssteder; ofte eiere av disse dekningsleilighetene; ordonnans og sekretær i avsnittstab i Milorg; henting, dechifring og viderelevering av kodemeldinger; etterretningstjeneste og brev – sensur; skygging av personer; spesialoppdrag som for eksempel varsling av bombing; forbindelser til fengslene; ... I enkelte av disse funksjonene var kvinnene i flertall.»⁵⁸

Det er tydelig fra dette sitatet at kvinnene hadde en finger med i spillet i de fleste virksomheter. Det er umulig å vite hvor mange kvinner som var med i motstandsarbeidet, det ble ikke skrevet ned en fullstendig oversikt noe sted, og mange ble glemt da krigen var over. Noen ble glemt av Staten og det militære, men flertallet tok sin historie med seg i graven.⁵⁹

Det er en del personer som i årenes løp har forsøkt å få en viss oversikt over kvinnenes bredde i virksomheten. Odd Rønning og Ragnar Ulstein intervjuet en rekke kvinner om krigen på slutten av 1970 – tallet, mens Siw Bohlin foretok en undersøkelse hvor hun forsøkte å systematisere kvinnenes rolle ved å gjennomgå bøker, artikler og intervjuer hvor kvinnenes

⁵⁷ Sveri, Elisabeth 1991: s. 10

⁵⁸ Sveri, Elisabeth 1991: s. 10

⁵⁹ Sveri, Elisabeth 1991: s. 10

virksomhet i motstandsarbeidet blir nevnt. Denne systematiseringen gir en god oversikt, men er naturlig nok ikke fullstendig.⁶⁰

I dette kapitlet ønsker jeg å vise bredden på kvinnenes motstandsvirksomhet under krigen for å gi oppgaven litt bakgrunnsinformasjon på tema. Jeg håper kapitlet vil belyse det merkverdige at folk kan tro kvinnene deltok i så liten grad. For å vise at kvinnene var med ønsker jeg å belyse temaer som hvordan kvinnene som regel involverte seg i motstandsvirksomhet og hvordan de kom med, hva slags type motstandsarbeid de drev med og hvor viktige kvinnene var for motstandsmennene.

Ved å belyse disse temaene håper jeg å kunne gi leseren et godt inntrykk av hva motstandskvinnene var involvert i, samt bredden i deres virksomhet.

Den typiske motstandskvinnen

Kristin Hatledal forteller i sin innledning at hun har forsøkt å se på de kvinnene hun vet drev med motstandsvirksomhet for å få en oversikt over hva slags type kvinner det var som drev med motstandskamp. Hun kom frem til at den vanligste aldersgruppen for motstandskvinner var 15 – 30 år og at det store flertallet bodde i Oslo. Kvinner i alle aldre var med i motstanden, men det store flertallet besto av yngre kvinner.⁶¹

Hvorfor var flertallet motstandskvinner så unge? Kvinnene i denne aldersgruppen var ofte yrkesaktive og hadde ikke rukket å stifte familie. Dette gjorde det lettere for dem å delta i motstandskampen, da det var mindre som bant de og ble risikert, enn hva gifte og etablerte kvinner kunne oppleve. De trengte ikke bekymre seg for familien og deres ansvar der.

Hatledal forteller at de yrkesaktive var i solid flertall, mens omtrent 1 av 5 var husmødre. Den typiske norske motstandskvinnen var altså ung, bosatt i Oslo og yrkesaktiv før krigen.⁶²

Rekruttering

Hvordan kom så kvinnene med i motstandskampen? Kvinnene ble med i motstandskampen på mange forskjellige måter. Noen involverte seg så tidlig som i felttoget i 1940 og fortsatte naturlig over i illegalt arbeid etter det, mens andre kunne bli oppsøkt av venner og bekjente som allerede var med i motstandsbevegelsen.⁶³

⁶⁰ Sveri, Elisabeth 1991: s. 10 - 11

⁶¹ Hatledal, Kristin 2011: s. 11

⁶² Hatledal, Kristin 2011: s. 11

⁶³ Sveri, Elisabeth 1991: s. 12

De vanligste formene for rekrutteting blant kvinnene vil jeg si var gjennom ektefellen eller gjennom jobben. Ofte var mannen involvert i det illegale før kvinnen, og ettersom tiden gikk ble kona trukket dypere inn i arbeidet. Dette var også viktig for organisasjonene i tilfelle mannen måtte flykte; da visste kona allerede nok til at hun kunne plukke opp trådene og fortsette arbeidet uten opphold.

Den andre formen for rekruttering, gjennom sitt yrke eller arbeidssted, var svært vanlig blant de unge kvinnene. De fikk ofte jobb som sekretærer i offentlige organer hvor okkupasjonsmakten opererte. Mange av disse kvinnene ble oppsøkt av motstandsmenn og spurt om de ville smugle ut informasjon. Om de ikke allerede hadde en slik jobb ble de spurt om de kunne tenke seg å ta jobb hos slike organer for å spionere for motstandsbevegelsen.⁶⁴ Arbeidsplasser som var vanlige for kvinner å besitte var altså verdifulle for motstanden. I disse jobbene kunne kvinnene skaffe falske legitimasjonspapirer og rasjoneringskort, mens i andre jobber kunne de spionere på sine arbeidsgivere til forskjellige etterretningsorganisasjoner.⁶⁵

En gruppe kvinner som ble spesielt verdsatt for sin arbeidsplass var telekvinnene, de som jobbet for Televerket. De satt på jobb hver dag og avlyttet tyskernes telefonsamtaler, og satte opp samtaler mellom forskjellige motstandsgrupper. Denne avlyttingen var naturlig nok av stor interesse og betydning for motstandsbevegelsens etterretningsarbeid.⁶⁶

Kvinnene kom altså med i motstanden på mange måter, både gjennom mannen, venner og bekjente, eller av eget initiativ. Ofte ble de oppsøkt nettopp fordi de var kvinner. Mange arbeidet som agenter hvor de brukte sin kvinnelighet for å skaffe informasjon. Det kunne være offiserer høyt oppe i tyskernes rekker som det ellers var umulig å få noe ut av på de vanlige måtene. Da sendte de inn en kvinne som forførte han, såkalte «*honningfeller*».⁶⁷ De kvinnene som «fraterniserte» med fienden på denne måten gjorde en farlig og uvurderlig jobb. Mange av dem slet etter krigen, som for eksempel Sonja Wigert og Anne-Marie Breien.

⁶⁴ Sveri, Elisabeth 1991: s. 12 - 13

⁶⁵ Hatledal, Kristin 2011: s. 10

⁶⁶ Hatledal, Kristin 2011: s. 163

⁶⁷ Sveri, Elisabeth 1991: s. 13

Former for motstandsarbeid

Motstandskvinnene var med på så å si alle typer motstandsarbeid, som vi ser i Arnfinn Molands sitat på side 33 i kapittelet Det var snakk om illegale aviser, dekning, etterretning, kurervirksomhet, sabotasje, organisasjonsvirksomhet, kvinneorganisasjoner med mer.⁶⁸

Kvinnene var godt egnet til motstandsarbeid fordi de sjeldent ble mistenkt for illegal virksomhet. De kunne spille på sitt kjønn for å unngå kontroller og farlige situasjoner. Det å være en kvinnelig motstandskjemper var altså en fordel under krigen, men kunne gjøre det vanskelig etter krigen. De tre områdene innenfor motstandsvirksomhet kvinnene egnet seg best til var nok dekningsarbeid, etterretning og kurervirksomhet.

Dekningsarbeid var noe av det viktigste man kunne drive med under krigen. Uansett hva slags type motstandsarbeid man drev med måtte man ha et sted å ligge lavt om noe skulle gå galt. De største organisasjonene som for eksempel XU, Oslogjengen og Milorg hadde derfor en rekke faste dekningssteder.⁶⁹ Her var det ofte kvinner som holdt dørene åpne. Kvinner som eide store leiligheter rundt om i Oslo for eksempel var spesielt ettertraktet. Et eksempel på en slik kvinne var Elsa Endresen, en 44 år gammel enke som eide en leilighet i Gabels gate 39. Hun var perfekt som dekkvert. En middelaldrene enkefrue som var høyt respektert og bosatt på Oslos beste vestkant ville aldri bli mistenkt for illegale aktiviteter.⁷⁰

Med dekknavnet «Lotte», huset Elsa store deler av Hjemmefrontens ledelse. Hun var den dekkvertinnen Jens Chr. Hauge stolte mest på og fikk derfor et stort ansvar. Toppsjiktet i Milorg var jevnlig i leiligheten hennes og holdt møter. Man kan tenke seg hvor farlig det hadde vært for motstandsbevegelsen om hun hadde blitt tatt. Disse mennene hadde enorm tillit til dekningsvertene sine. Elsa Endresen arbeidet også med mer enn dekningsarbeid. Siden Hauge hadde så stor tillit til henne leverte hun både meldinger og forsyninger til rett person, og fungerte som en utmerket mellomkvinne for ham. Etter krigen ble Endresen et eksempel på en av de mange kvinnene som valgte å tie om sin innsats under krigen.⁷¹

Dekningsarbeidet var altså en del av motstanden hvor det fantes mange kvinner. Etterretning var en annen. Etterretning var arbeidet med å samle inn og bearbeide informasjon. Man samlet inn alt som kunne være til nytte for krigføringen, dette ble som regel gjort gjennom

⁶⁸ Sveri, Elisabeth 1991: s. 11

⁶⁹ Hatledal, Kristin 2011: s. 74

⁷⁰ Hatledal, Kristin 2011: s. 73

⁷¹ Hatledal, Kristin 2011: s. 74

infiltrasjon og observasjon.⁷²Norges største etterretningsorganisasjon het XU. De hadde spioner rundt om i Norge og resten av Europa som samlet inn informasjon til de allierte.⁷³

De fleste motstandsorganisasjonene i Norge hadde kontakter innenfor okkupasjonsmaktens organer som videreformidlet informasjon som kunne være livsviktig. På dette området var kvinnene svært ettertraktet, da som blant annet sekretærer hos okkupasjonsmakten.

En av kvinnene som drev med etterretning under krigen var Karin-Lise Elstrand som arbeidet som sekretær for Axel Stang, minister for Departementet for arbeidstjeneste og idrett, under krigen. I realiteten jobbet hun hele tiden for Hjemmefronten. Hun tok dokumenter med seg hjem, kopierte de i løpet av natten, og returnerte de dagen etter.⁷⁴

Dette var en av de vanligste typene for etterretningsarbeid som kvinnene var med på. De egnest seg godt til jobben.

Etterretningsarbeid innebar også bearbeidelsen av informasjonen og arbeidet generelt innenfor etterretningsorganisasjonene. Anne-Sofie Strømnes (f. Østvedt) drev mye med dette, hun kommer jeg inn på flere ganger i denne oppgaven. Hun lå i dekning store deler av krigen mens hun arbeidet i XU, hun opererte som nestleder i organisasjonen fra 1943 og ut krigen. I XU var halvparten av ledelsen kvinner og mange kvinner var med på forskjellige nivåer i organisasjonen. Etterretningsorganisasjonene var nok de gruppene som slapp til kvinner i størst grad helt opp til ledersjiktet.⁷⁵

Kurervirksomhet var også en del av motstanden hvor et stort antall kvinner var med. Å være kurer innebar å frakte diverse illegalt materiell til et annet sted i Norge eller til Sverige. Det kunne for eksempel være meldinger, våpen eller illegale aviser.⁷⁶Anne-Sofie Strømnes drev også med dette før hun ble nestleder i XU. Et annet eksempel på en kvinnelig kurer var Sonja Barth. Hun arbeidet som kurer for XU.⁷⁷ Det å være kvinnelig kurer hadde sine fordeler. De brukte ofte sitt kjønn som dekke, Sonja hadde for eksempel mange «forloveder» i løpet av krigen som hun besøkte. Ved å hevde at hun besøkte sin forlovede var det få som reagerte på at hun kom og gikk. Ingen mistenkte at hun egentlig mottok eller leverte illegalt materiell.⁷⁸

⁷² Hatledal, Kristin 2011: s. 157

⁷³ Sæter, Einar og Svein Sæter 1995: s. 9 - 10

⁷⁴ Hatledal, Kristin 2011: s. 158

⁷⁵ Hatledal, Kristin 2011: s. 158

⁷⁶ Hatledal, Kristin 2011: s. 46

⁷⁷ Jonassen, Mari 2010: s. 128 - 131

⁷⁸ Jonassen, Mari 2010: s. 143

Disse tre grenene innenfor motstanden er bare noen av områdene kvinnene hadde en vesentlig rolle i, men her hadde de også en stor fordel. Slik kjønnsrollemønsteret var på den tiden falt det ikke tyskerne inn at disse sjarmerende, ariske kvinnene kunne drive med illegal virksomhet. Det var en verdifull egenskap å ha med seg i dette arbeidet. Nettopp på grunn av denne mangelen på mistanke kommenterer Oberstløytnant Elisabeth Sveri at jentene ofte fikk de farligste oppdragene i det håpet om at de skulle slippe lettere gjennom eventuelle kontroller og mistanker.⁷⁹

En annen, litt spesiell, motstandsvirksomhet som er verdt å nevne er psykologisk krigføring. Forfatteren Kristian Ottosen nevner i sin bok, «*Kvinneleiren. Historien om Ravensbrück-fangene*» (1991), et eksempel på denne type virksomhet. Han forteller om tre kvinner som i mai 1942 ble arrestert og sendt til Tyskland som fanger; Gudbjørg Skaug, Gudrun Haave og Dagny Dingstad. De hadde startet aktiv virksomhet i motstandsbevegelsen allerede i 1940 gjennom sitt virke som lærere ved en språkskole i Oslo, der de produserte løpesedler på tysk, rettet mot tyske soldater. På disse sedlene prøvde de å fortelle soldatene om hvordan de hadde blitt lurt av sine kommandanter. Soldatene var blitt fortalt at de hadde blitt sendt til Norge for å redde befolkningen fra en engelsk invasjon, kvinnene forklarte dem her at dette var løgn og at det i nordmenns øyne var tyskerne som var forbryterne som overfalte Norge.⁸⁰

Ved å komme med slike løpesedler håpet kvinnene på å åpne øynene til den vanlige menige soldat og få han til å forstå at det var han som var inntrengeren og at Tyskland brøt folkeretten. Ifølge Ottosen var disse kvinnenes løpesedler det første forsøket fra norske kvinner på bevisst psykologisk krigføring i det okkuperte Norge.⁸¹

Kvinnene i ledelsen

Det har vært en oppfatning i motstandsbevegelsens historie at kvinnene ikke fikk noen store lederposisjoner under krigen. Dette har blitt noe motsagt i de siste årenes utgivelser av krigslitteratur og vi kommer også inn på det senere i oppgaven. Det var absolutt slik at flest menn opererte i toppsjiktet, det falt seg naturlig slik samfunnet var, men kvinnene var nærmere ledelsen enn hva som ble kjent.

En person som mener kjønnsrollemønsteret hadde mye å si under krigen for kvinners posisjon i motstandsorganisasjonene er Elisabeth Sveri. I sitt hefte, «*Kvinner i motstandsbevegelsen*

⁷⁹ Sveri, Elisabeth 1991: s. 13

⁸⁰ Ottosen, Kristian 1991: s. 62 - 63

⁸¹ Ottosen 1991: s. 63

1940 – 1945», fra 1991, forteller hun om hvordan kvinnene sjeldent fikk noen lederstillinger i motstandsorganisasjonene og hvordan dette ikke var overraskende;

«(...)Strukturen var et speilbilde av samfunnet før krigen. Kjønnsmønsteret var bare slik, og selv om det kunne strekkes i mange retninger, strakk det ikke til å gi kvinner lederposisjoner. Motstandsbevegelsens «ledere» ble rekruttert fra de ledende sjikt i samfunnet. De var allerede betrodde menn med tillitt, autoritet, ledererfaring og kontaktnett. På det plan var det ytterst få kvinner utenom de frivillige organisasjonene(...)»⁸²

Det var allikevel noen som kom høyt opp i gradene innenfor enkelte motstandsorganisasjoner. Et par eksempler på disse kvinnene burde her nevnes.

Den kanskje mest kjente kvinnen var Eva Kløvstad (f. Jørgensen). De fleste bøkene jeg har lagt vekt på forteller hennes historie, hun ble lenge sett på som unntaket når det kom til kvinners manglende tilstedeværelse i ledelsen.

Kløvstad fungerte som leder for Milorg på Hamar fra høsten 1944 og ut krigen. Dette skjedde da Juell Sandberg, den originale sjefen som hun var sekretær for, ble drept og hun var den eneste igjen til å plukke opp trådene. Hun fikk bygd opp igjen organisasjonen og satt i gang virksomheten igjen. Ved bruk av mannlige dekknavn, hovedsakelig «Jakob», var det svært få som visste hun var kvinne. Hun hadde ansvar for 1200 mann og alle var avhengige av at hun holdt tett.⁸³

En annen kvinne som kanskje ikke er like godt kjent er Anne-Sofie Strømnes, som er nevnt tidligere i dette kapitlet. Hun var nestleder i XU og hadde et stort ansvar. Når lederen, Øystein Strømnes, var bortreist fungerte hun som leder av organisasjonen. Også hun, som Eva Kløvstad, opererte under et mannsnavn, «Aslak». Svært få visste hun var kvinne.⁸⁴

Det er også flere kvinner som satt høyt oppe i ledelsen av forskjellige organisasjoner. Det er lite kjent, men de var der. De to kvinnene som er nevnt her opererte under mannlige dekknavn. Dette kan det være flere grunner til. Det var selvfølgelig tryggere for dem, de ble da vanskeligere å oppspore for nazistene, og de ble også kanskje lettere respektert av de mange mennene de kommanderte.

⁸² Sveri, E. 1991: s. 36

⁸³ Intervju med Eva Kløvstad, ved Arnfinn Moland 1987, NHM

⁸⁴ Intervju med Anne-Sofie Strømnes, ved Ragnar Ulstein 1983, NHM

Hvor viktige var kvinnenes arbeid i motstandskampen for mennene?

Det kommer tydelig frem fra mange motstandsmenns fortellinger at kvinnene var svært viktige for dem. De var ikke bare viktige støttespillere, men de ga dem et trygt sted å være, mat og ikke minst så hjalp de til med å holde utkikk, gå med beskjeder og skaffe opplysninger. Kvinnene kunne nok også være en psykisk støtte for mange menn.

Et eksempel på en kvinne som var svært viktig for mange av motstandsmennene i Norge under krigen var Tikken Manus. Hun er for mange kjent som kona til Max Manus, men færre er kanskje klar over den jobben hun selv gjorde for motstandsbevegelsen under krigen. Dette er en side av henne som er lite kjent, av forskjellige grunner. Når du er gift med en så kjent motstandsmann som Max Manus havner du automatisk litt i skyggen. Hun fortalte sin historie i NRK sin serie Radiodokumentarer i 2008. Programmet fikk navnet «*Skinner solen i skyggen av en helt?*». ⁸⁵

I dokumentaren forteller Tikken om hvordan hun arbeidet på den engelske ambassaden i Stockholm under krigen som koordinator mellom den engelske militærledelsen og den norske motstandsbevegelsen. Hun hadde taushetsplikt og ingen kunne vite hva hun arbeidet med. Hun og hennes sjef fikk dekknavnene, «Tante» og «Onkel». Hennes jobb var å skrive rapporter fra motstandsmennene i Kompani Linge når de kom til Sverige og oversette disse til engelsk før hun sendte de videre til England. Hun var derfor svært godt informert om hva som foregikk i Norge, og i motstandsbevegelsen.

Den ene siden av hennes virke var direkte knyttet til praktiske oppgaver, som å motta og skrive rapporter, skaffe forsyninger som penger, tobakk og alkohol. Det var også en annen side av hennes jobb, som medmenneske; hun tok med de norske motstandsmennene ut for å spise, og sørget for at de kunne koble av litt fra okkupasjonstilværelsen i hjemlandet. De levde i en usikker og psykologisk krevende hverdag, og for mange av dem ble Tikken redningen. Til henne kunne de fortelle alt de hadde på hjertet, de kunne dele tanker og redsler som ikke kunne avsløres til noen. Hun hadde taushetsplikt og kunne derfor stoles fullt på. ⁸⁶I dokumentaren forteller hun om disse samtalene hun hadde med motstandsmennene:

«(...)De måtte jo få lov å utløse seg. Det var jo igrunn halve jobben. For det var jo mange av de som gjennomgikk forferdelige ting. Det var jo ikke bare aksjonene, men det var jo alt det

⁸⁵ NRK, «Skinner solen i skyggen av en helt?», 2008

URL: <http://radio.nrk.no/serie/radiodokumentaren/MDUP01003514/15-07-2014>

⁸⁶ NRK, «Skinner solen i skyggen av en helt?», 2008

menneskelige og psykiske ved siden av som de slet med. Det eneste som var helt sikkert var at ingenting måtte komme utenfor dette rommet.(...)»⁸⁷

Tikken var nok en reddende engel for mange av disse motstandsmennene under okkupasjonen. Hvis man leser memoarene fra menn i Kompani Linge kan man ofte se hendelser til «Tante». Hennes historie er lite kjent i ettertiden, men hun ble dekorert for sitt arbeid og hadde et godt vennskap med motstandsmennene etter krigen. Hun selv sier at Max Manus trivdes med å være midtpunktet, men hun synes selv det var godt å være litt i bakgrunnen, så det passet henne bra at han som regel fikk oppmerksomheten.⁸⁸

De som var dypere involvert i motstandsorganisasjonene på lik linje med mennene ble mer sett på som kamerater og likemenn enn kvinner. Krigen visket til en viss grad bort kjønnsrollemønsterets faste roller. Det var der fortsatt, men i en mye mindre grad. Som Anne-Sofie Strømnes og Astrid Løken sier i boken om XU:

«Spørsmålet var ikkje om vi var menn eller kvinner. Spørsmålet var kva vi kunne brukast til. Det var aldri nokon i motstandsørsla som reagerte på at vi var jenter.»⁸⁹

Kvinnene var verdifulle uansett om de optrådte i sine vanlige kjønnsroller eller som sterke motstandskvinner. Som man kan forstå av virksomheten til Tikken Manus satte menn stor pris på en kvinneskikkelse som tok vare på de, og som de kunne betro seg til. Dette er verdt å merke seg.

Oppsummering

Når man ser på kapittelet ovenfor er det tydelig at kvinnene var sterkt engasjerte i motstandskampen. De var med på alle områder, også i ledersjiktet. Kvinnene kunne være gode å ha med ettersom deres kjønn ofte fritok dem for mistanke hos tyskerne og de kunne operere friere.

De vanligste formene for motstandsvirksomhet kvinnene var med på var dekningsarbeid, etterretningsarbeid og kurervirksomhet. Dette var de tre områdene flest kvinner var mer på og også hvor de egnet seg best.

De var også tydelig viktige for mennene som man kan se fra for eksempel Tikken Manus' rolle under krigen, men de ble også verdsatt som medkamerater i motstandsorganisasjonene.

⁸⁷ NRK, «Skinner solen i skyggen av en helt?», 2008

⁸⁸ NRK, «Skinner solen i skyggen av en helt?», 2008

⁸⁹ Sæter, Einar og Svein Sæter 1995: s. 128

Kapittel 6: Krigslitteraturen om kvinnene

«(...)Vi kan altså slå fast at i praktisk talt alle aktive motstandsfunksjoner, også innen det vi kan kalle den militante delen av motstanden, deltok kvinner på lik linje med menn. Det var ingen påviselig funksjon de ikke var skikket til å delta i. Deres rolle i Hjemmefronten var betydelig mer sentral enn det inntrykket man får ved gjennomgåelse av litteraturen. Årsakene til dette er altfor sammensatte og mangesidige til å tas opp her. Det omfattende pionerarbeidet om kvinners motstand er ennå ikke gjort(...)»⁹⁰

Utdraget ovenfor er fra bind 6, «Hjemmefront», av «Norge i krig»-serien og boken, skrevet av Ivar Kraglund og Arnfinn Moland, ble utgitt i 1987. På den tiden mente altså nåværende leder og nestleder av Norges Hjemmefrontsmuseum at pionerarbeidet om kvinnenes innsats under krigen ennå ikke var blitt gjort. Siden den gang har mye endret seg. Det har kommet mange bøker om kvinnene under krigen, og deres rolle i motstandskampen under okkupasjonen har blitt mer kjent. Men har pionerarbeidet nå blitt gjort?

Krigslitteraturen om andre verdenskrig er et tema den norske befolkningen brenner for. Det er en stor interesse etter å lese om heltedåder og dramatiske operasjoner. NRK har, for noen år tilbake, skrevet en artikkel på nettopp denne iveren etter krigslitteratur. Der står det at forlagene Aschehoug og Gyldendal har flere krigsbøker på bestselger listen sin. Tema er faktisk så populært at det ifølge Gyldendal blir utgitt rundt 100 bøker om krigen hvert eneste år i Norge.⁹¹ Hva er det som gjør at befolkningen i Norge er så interessert i sin krigshistorie?

Harald Engelstad, sjefsredaktør i Aschehoug, mener krigen skaper en dramatisering som vi er ute etter i det daglige liv, samtidig som det også bringer fram nasjonalfølelsen i oss. Det er personlig og vi ønsker å lære mer om en så viktig del av historien vår. Men det er ikke på langt nær alle temaene som blir dekket. Historiker Synne Corell mener det er et for snevert syn på krigshistorien i de bøkene som blir utgitt. Det meste er sentralisert rundt den militære historien og landssvikerne, det er altfor lite om for eksempel kvinner, jøder og samfunnet generelt.⁹²

I denne oppgaven er litteraturen svært viktig. Jeg fokuserer på å se hvordan krigslitteraturen eventuelt har utviklet seg fra krigen og frem til i dag, om kvinnene har fått mer plass etter

⁹⁰ Kraglund, Ivar og Arnfinn Moland 1987: s. 249

⁹¹ Nrk.no: «Krig og elendighet selger», lest: 24.02.2015, publisert: 12.06.2012

URL: <http://www.nrk.no/kultur/far-ikke-nok-av-krigslitteratur-1.8194998>

⁹² Nrk. No: «Krig og elendighet selger»

hvert som årene har gått. For å gjøre dette er jeg nødt til å se nærmere på litteraturen som er å finne, når den kom ut og hva slags type litteratur det er. I løpet av kapittelet vil jeg da se på om det er mye litteratur å finne om kvinnene fra krigen og om denne litteraturen dreier seg om deres motstandsvirksomhet eller andre aspekter fra okkupasjonen. Jeg kan da se hva slags type litteratur det er lettest å finne om kvinnene fra denne perioden og hva slags stoff som er lettest å finne om kvinnenes motstandsvirksomhet fra krigen. Det er også interessant å undersøke om pionerarbeidet for kvinnes motstandshistorie som Moland og Kraglund etterlyser i sitatet ovenfor nå har blitt gjort.

For å besvare disse punktene har jeg satt meg godt inn i den litteraturen jeg har fokusert på i oppgaven slik at jeg kan få en god oversikt over tema.

Litteraturen

I de siste årene har det kommet en god del bøker som inneholder samlinger av flere kvinners fortellinger om hva de opplevde under krigen. Tema har økt i popularitet utover 2000 – tallet.

Mari Jonassen kom i 2010 ut med boken «*Alt hva mødre har kjempet; kvinner i motstand 1940 – 45*». Denne boken tar for seg ti kvinners innsats under andre verdenskrig. Forfatteren reiste rundt til hver enkelt av dem og intervjuet dem personlig. Dette er en fin måte å formidle historien på og det er heller ikke første gangen det ble gjort når det kom til kvinnene. Som nevnt tidligere gjorde Celine Wormdal det samme med sin bok, «*Kvinner i krig: Et gløtt inn i en forsømt samtidshistorie*», fra 1979. Det er nyttig fordi man får informasjonen direkte fra kilden, men det burde selvfølgelig ha blitt gjort lenge før, enda tidligere enn 1979. Som både Wormdal og Jonassen påpeker i sine bøker var det mange som hadde gått bort og tatt sin historie med seg i graven når de begynte med arbeidet. Jonassen intervjuet kvinner i alderen 81 til 95 år og begynte sine intervjuer i mai 2009. Da boken kom ut var det enkelte av disse kvinnene som hadde gått bort, de rakk ikke å se resultatet. Disse kvinnene fikk i hvert fall sagt sitt, men hva med alle de som gikk bort uten at noen spurte hva de hadde opplevd?

En usikkerhet man må ta med i betraktningen når man intervjuer tidsvitner lenge etter hendelsen er at detaljene kan ha endret seg og man kan ha blitt påvirket av hva man har hørt fra andre. Mari Jonassen gjorde allikevel en god jobb i å formidle hva disse kvinnene opplevde. Forfatteren har sporet opp kvinner som valgte å forholde seg tause om sine historier og opplevelser ved krigens slutt. Av forskjellige grunner valgte de å tie om sin innsats. Noen orket rett og slett ikke å tenke tilbake på det, mens andre bare ville legge det bak seg. Enkelte mente det ikke var noen vits å snakke om det, mens andre igjen opplevde å bli oversett av sine

mannlige kollegaer. Det var noen som hadde fortalt om hva de hadde opplevd tidligere, men det var ofte ikke før ved krigsjubileumsmarkeringene 40 og 50 år etter krigen.⁹³

Mari Jonassen sitt formål med boken var å vise mangfoldet av kvinners deltakelse, både i hva slags type motstand de var med i og den geografiske spredningen. Dette har hun klart bra ved å intervjuer kvinner fra flere deler av landet som drev med forskjellige typer motstandsarbeid.

94

En annen bok som har stor likhet til Jonassens var Kristin Hatledals, «*Kvinnekamp: historia om norske motstandskvinner*» fra 2011. Hatledal intervjuer også kvinner om deres opplevelser fra krigen, men hun går også mer i dybden på typen motstandsarbeid de utførte enn Jonassen. Hun forteller historien til en og en kvinne samtidig mens hun forteller om motstandsarbeidet og hva de risikerte. Hun har valgt seg åtte kvinner som drev med ulike former for motstandsarbeid, noe som gjør at denne samlingen av beretninger blir noe mer enn bare en skildring på hvordan disse kvinnene opplevde krigen. Man ser også hvordan de opererte mer generelt i motstandskampen og hva hver enkelt motstandsaktivitet innebar.

En tredje bok som forteller om en rekke forskjellige kvinneskjebner er Tore Pryser, «*Kvinner i hemmelig tjenester: Etterretning i Norden under den annen verdenskrig*» fra 2008. Det første han gjør i boken er å kommentere hvor lite kvinnenes rolle i krig har blitt forsket på.⁹⁵ Han ser problemet med denne mangelen og istedenfor å gi dem et kapittel i en annen bok som han opprinnelig hadde tenkt valgte han å skrive en hel bok kun om disse agentene.

I boken forteller Pryser om Nordens kvinnelige agenter under krigen. Disse kvinnene var ofte dobbeltagenter som latet som om de var på tysk side mens de egentlig hjalp de allierte.

I tillegg til å fortelle om deres innsats skriver Pryser om alle vanskelighetene de opplevde etter krigen. Mange av dem slet med å få renavsket sitt navn og ble ofte forfulgt av rykter om at de var landssvikere og lignende. Dette kan være en grunn til at nettopp dette temaet om agenter ikke ble skrevet mye om etter krigen. De kvinnene som hadde vært med ville nok nødvendig blusse opp igjen de samme holdningene ved å fortelle om hva de hadde gjort.

Pryser bok belyser godt en av de mulige grunnene til at mange kvinner ikke fortalte om sin innsats under krigen. De var redd det skulle bli misforstått. En annen bok som også reflekterer dette er Lise Børsums, «*Fange i Ravensbrück*», som kom ut for første gang i 1946. Hun var

⁹³ Jonassen 2010: s. 17

⁹⁴ Jonassen 2010: s. 17

⁹⁵ Pryser, Tore 2008: s. 7

en av pionerene innenfor den kvinnelige delen av litteraturen da hun ga ut sine memoarer så kort tid etter krigen, men en interessant del med hennes fortelling er at hun endret store deler av den ettersom tiden gikk. Når det ble mer akseptert at kvinner gjorde det de måtte under krigen og ting ikke kunne bli misforstått på samme måte, endret hun også sin historie og var mer åpen om hva hun faktisk hadde opplevd og gjort.

Disse tre første bøkene jeg har nevnt ovenfor er alle, med unntak av Prysers bok, en samling med memoarer fra motstandskvinner, men de skiller seg ut ved at de også fokuserer på andre deler av det de forteller enn bare å gjenskrive deres historier. Pryser forteller i større grad om arbeidet enn om enkelt kvinnene så han skiller seg noe ut her, men han forteller også om kvinneskjebnene når han går dypt inn i deres arbeid innenfor etterretning, og både Jonassen og Hatledal ser mye på typen motstandsarbeid de drev med og hvordan de kom inn i det. Det er mange bøker som har en samling med memoarer fra kvinner, men i motsetning til disse er det nettopp bare slik det er. En rekke fortellinger fra hva de opplevde. Det er selvfølgelig et viktig bidrag til ettertiden, men det er også viktig for ettertiden at man går mer i detalj og forsker på det de faktisk gjorde også.

Et annet eksempel på erindringer er «*Med livet som innsats: 21 nordmenns dramatiske skjebner under krigen*» (2010) av Dag Christensen. Denne boken er også noe spesiell, ettersom han tar for seg både en rekke kvinner og en del menn. Han stiller dem på lik linje, noe som er uvanlig. Som regel finner man samlinger av erindringer om enten menn eller kvinner, ikke begge deler i samme bok. Christensen tar blant annet for seg den kjente motstandsmannen Gunnar Sønsteby som aldri har lagt skjul på hvor viktig kvinnene var for dem. For å poengtere dette legger Christensen til et sitat fra motstandsmannen hvor han snakker om kvinnene;

«Kvinnene i motstandsbevegelsen betydde alt for oss. De var både dyktige og modige, for de visste hva de risikerte hvis det gikk galt. Mange av dem åpnet sine hjem for folk som var på flukt eller måtte «gå under jorden» av andre årsaker. En rekke kvinner opererte dessuten som kurerer, drev med etterretning, telefonavlytting, kontroll av posten til blant annet Statspolitiet og spilte allslags dobbeltspill overfor tyskerne. Som kvinner kunne de kanskje slippe lettere fra en tilfeldig gatekontroll, men ble de først sirklet inn og tatt, fikk de ofte en hardere medfart enn mennene. Tyskerne nøyde seg nemlig ikke med å mishandle dem. De nedverdiget og ydmyket dem i tillegg – gjerne systematisk.»⁹⁶

⁹⁶ Christensen, Dag 2010: s. 196

Ved å sitere Gunnar Sønsteby, en høyt respektert motstandsmann i vårt samfunn som de fleste kjenner til, får Christensen kvinnene fram i lyset. Han får frem hvor viktige de var for motstanden og han påpeker også i boken hvor vanskelig det var for kvinnene å få samme respekt for sitt arbeid som menn både under og etter krigen.

Til tross for at jeg sier de fleste bøkene jeg har kommet over er samlinger av enkeltskjebner blant kvinnene er det også litteratur som beveger seg mer inn på det generelle over kvinnenes innsats.

Den boken som kanskje gir mest omtale for kvinnene er «*Kvinnenes forsvarshistorie*» (1990) av Grethe Vernø og Elisabeth Sveri. Det er nok en av de viktigste bøkene jeg har kommet over om kvinnenes krigshistorie. Denne boken tar for seg kvinnenes historie i krig gjennom tidene. Forfatterne skrev i bokens forord at den ble skrevet fordi de hadde et ønske om å «*styrke kvinners og menns bevissthet om kvinnenes likeverdige plass i og ansvar for landets totalforsvar*». ⁹⁷ Boken dedikerer en stor del av innholdet til andre verdenskrig og motstandskampen. Forfatterne belyser godt noen av de største problemene med å prøve å få skrevet ned en oversikt over kvinnenes innsats under krigen så mange år senere. De gir en kommentar om arbeidet med å skrive boken som viser hvor vanskelig det var å gjennomføre; «*Det store verket om kvinnenes innsats i Annen verdenskrig er ennå ikke skrevet – hverken som en del av krigshistorien, eller av kvinnenes historie. Men bitene begynner å falle på plass i det nesten glemte puslespillet. Mens vi arbeider går imidlertid de aktive deltakerne bort, en etter en. Det er vanskelig å finne kildemateriale, fordi etterkrigshistorikere og forfattere tidligere ofte glemte å ta vare på verdifull informasjon.*» ⁹⁸

Forfatterne har dedikert en god del sider til Norge under andre verdenskrig, motstandskampen, og kvinnenes rolle her. De kommer med et godt poeng når de sier at der kvinnene har fått mest oppmerksomhet etter krigen innenfor motstandsarbeidet er når de opptrådte i de tradisjonelle kvinnerollene sine. Når de holdt familien og hjemmet sammen, tilbød husly, mat og klær til folk som trengte det uansett om de var flyktninger eller motstandsmenn. Det blir de husket for i ettertiden, men, som de også poengterer, det var bare en liten del av det kvinnene faktisk drev med under krigen. ⁹⁹

⁹⁷ Vernø, Grethe og Elisabeth Sveri, 1990: s. XV

⁹⁸ Vernø, Grethe og Elisabeth Sveri, 1990: s. 27

⁹⁹ Vernø, Grethe og Elisabeth Sveri, 1990: s. 43

Her kommer også temaet om hvor lite litteratur det er å finne om kvinnene etter krigen opp, men forfatterne kommenterer også at man kan finne ganske mye om dem i forskjellige beretninger fra krigen. Om man ser situasjonen gjennom mennenes øyne kan man finne ut ganske mye om hva kvinnene drev med også.¹⁰⁰

Denne boken er den eneste jeg har kommet over som kun handler om kvinner og krig generelt. Den går ikke noe spesielt inn på enkeltpersoner, men ser på det hele bildet.

En bok som jeg mener også skiller seg fra mengden er boken fra Einar og Svein Sæter, «XU – i hemmeleg teneste: 1940 – 1945» fra 1995. Denne boken tar for seg Norges største etterretningsorganisasjon under krigen, XU. Det som gjør at denne boken skiller seg ut fra mengden er at den handler om en organisasjon under krigen, men samtidig gir stor oppmerksomhet til kvinnenes virksomhet i denne organisasjonen. Det har jeg ikke sett i bøker om andre organisasjoner hvor vi vet det var med kvinner på en eller annen måte. Et sitat som godt viser kvinnenes posisjon i denne organisasjonen er;

«XU stikk hol på mytane om at kvinnene heldt seg i bakgrunnen under motstandskampen, og nøydde seg med å «støtte mennene». To av dei fire i sentralleinga rundt XU – sjefen dei siste krigsåra var kvinner, Astrid Løken og Anne-Sofie Østvedt. XU hadde også mange kvinnelege agentar og medhjelparar rundt om i landet.»¹⁰¹

Her satt kvinnene høyt oppe. Denne boken illustrerer godt hvor viktige kvinnene kunne være og siden de satt så høyt oppe i ledelsen nevnes de ofte i hele boka. Nettopp det med fokus på ledelse er noe jeg kommer innom senere også. En av grunnene til at kvinner er lite nevnt i bøker om andre organisasjoner er fordi de ikke satt i ledelsen. Og når disse organisasjonene ble skrevet om lå fokuset ofte på ledelsen hvor det sjeldent var kvinner. Selv om boka handler om XU som organisasjon, omhandler den også i stor grad kvinnenes krigshistorie, i hvertfall en viktig del av den, siden dette kanskje var den organisasjonen som stort sett inkluderte kvinner i det meste. Vi har allikevel ikke hørt mye om dette etter krigen, boken kom ikke ut før i 1995. Hovedgrunnen til dette er at XU var en etterretningsorganisasjon og slik klimaet var med den kalde krigen snakket man ikke høyt om slike organisasjoner. Det kunne ligne for mye på spionasje. At organisasjonen i stor grad var mer eller mindre hemmeligholdt kan ha gjort sitt til at kvinnenes historie i denne organisasjonen har vært tilsvarende mørkelagt.

¹⁰⁰ Vernø, Grethe og Elisabeth Sveri, 1990: s. 33

¹⁰¹ Sæter, Einar og Svein Sæter 1995: s. 11

Boken om XU skiller seg altså ut fra de andre med at selv om hovedtema er noe annet fra krigen får kvinnene allikevel stor oppmerksomhet.

De siste to bøkene jeg vil kommentere kort her er «*Med kjønnsperspektiv på norsk historie*»(2010) av Gro Hagemann et al. og boken «*Norge i krig, bind 5: Hverdagsliv i krig*» (1987) av Guri Hjeltnes. Begge disse bøkene fokuserer på kvinnes historie, men i liten grad om motstandskampen. Deler av bøkene omhandler andre verdenskrig, men her fokuseres det på kvinnene i hverdagslivet og hva de gjorde for å få endene til å møtes. Dette er også noe kvinnene bør huskes for, noe som de i stor grad også blir i motsetning til deres innsats direkte i det illegale arbeidet. Boken til Gro Hagemann et al. går spesielt i dybden på kjønnsrollemønsteret rundt krigens år og dets utvikling, noe som er med på å forklare hvor vanskelig det kunne være for kvinnene å kjempe for landet sitt på linje med menn.

De bøkene jeg har gått gjennom her er bare en del av de jeg har sett gjennom, men jeg har valgt meg ut de som vekket min interesse og skilte seg ut fra de andre. Det er kommet veldig mye bøker i de siste tiårene om kvinner, men de er ikke nødvendigvis lette å finne på grunn av den store mengden annen krigslitteratur. Det jeg har kommet frem til er at det meste dreier seg om erindringer og memoarer fra kvinner som har opplevd krigen. Det er et fåtall bøker som ser mer på kvinnene generelt i motstanden og deres rolle i helhet.

Utenom bøkene

Annet enn bøker finnes det også en rekke intervjuer som i stor grad er å finne på Norges Hjemmefrontmuseum gjennomført av Ragnar Ulstein (intervjuene begynte i 1970) og Odd Rønning (intervjuene ble gjort i 1980). Disse intervjuene er av motstandskvinner og deres opplevelser under krigen.

I forbindelse med oppgaven har jeg lest transkripsjonene av intervjuene til tre kvinner, og hørt på intervjuet til en kvinne. Intervjuene av de tre kvinnene jeg leste transkripsjonene til ble utført av Ragnar Ulstein. Kvinnene som ble intervjuet var Lise Børsum i 1970, Anne-Sofie Strømnes i 1983, og Astrid Løken i 1987. Lydbåndet var av Eva Kløvstad, et intervju som ble foretatt av Arnfinn Moland i 1987 i en serie fra Hjemmestyrenes distrikt 24.

Disse intervjuene var svært nyttige og ga meg et innblikk i deres hverdag. Felles for alle fire var at de snakket om sin innsats som noe enhver ville gjort, en selvfølge. Og de mente også alle at når krigen var ferdig, da var det over. Den eneste kvinnen av disse fire som tok et eget initiativ for å dele sin historie etter krigen var Lise Børsum. De andre fortalte bare når de ble spurt.

Utenom dette fant jeg ut at det har blitt laget en dokumentar som heter «*Kvinner i krig*» av Karivold Film AS. Jeg tok kontakt med dem for å høre hvor langt de hadde kommet i prosessen. Der fikk jeg raskt svar om at arbeidet med denne dokumentaren hadde pågått i lang tid og at de håpet å bli ferdig med mye av arbeidet i slutten av mars 2015. Det som har tatt så lang tid med dette arbeidet er den møysommelige prosessen med å få tak i kildemateriale, spesielt bildemateriale de kunne bruke i filmen. Dokumentarfilmen blir i 2 episoder og skal fokusere på kvinnes virke og kamp under andre verdenskrig. På filmens hjemmeside har de skrevet at de ønsker å vise at kvinnes innsats under krigen var likestilt mennenes og at det de gjorde var like verdifullt.¹⁰²

De ble ferdige, dokumentaren ble sendt på NRK i to deler i april. Den første delen ble sendt 08. 04. 2015, den andre ble sendt 15. 04. 2015.

I løpet av våren har det blitt sendt en rekke forskjellige dokumentarfilmer og serier om krigen i forbindelse med 70-årsjubileet for krigens slutt. Det er en positiv utvikling at en av disse seriene handler om kvinnene i motstandskampen. Serien tar for seg krigen generelt, motstanden og samfunnslivet, samtidig som de intervjuer kvinner som opplevde krigen. Den gir et nytt blikk inn i hvordan det var å være kvinne både i motstandskampen og i det daglige liv under okkupasjonen. Forhåpentligvis vil det komme flere slike dokumentarer i fremtiden.

Denne dokumentarserien er en ny og positiv utvikling for temaet. Den norske befolkningen er glad i dokumentarfilmer og spillefilmer fra andre verdenskrig så sannsynligheten for at mange fikk med seg denne serien er stor.

Har pionerarbeidet for kvinnes krigshistorie blitt gjort?

Når jeg ser på alle bøkene som jeg nevner ovenfor vil jeg si at mangfoldet har blitt større siden 1970-tallet. Om man sammenlikner med mengden mannsdominert litteratur ser man at det fortsatt er en lang vei å gå, men uansett hvor mye man prøver å utligne her vil man nok alltid komme til kort. Faktum er at selv om kvinnene fortjener likestilling til mennene som var med i motstandskampen så var det fortsatt flest menn som var med. Det vil derfor naturligvis være flest historier å fortelle på dette området. Kvinnene hadde knapt nok en stemme i årene umiddelbart etter 1945, det har de nå. Det som er synd er at det er litt i seneste laget. Mange historier som kunne vært viktige for Norges historie har gått tapt i årenes løp. Heldigvis har også mange blitt reddet. Man kan nok hevde at med alle bøkene som har blitt utgitt etter Kraglund og Molands kommentarer så har pionerarbeidet til omtalen av kvinners

¹⁰² <http://www.kvinnerikrig.no/>: Lest: 26. 02. 2015

motstand i stor grad blitt gjort, men fortsatt mangler det et komplett verk som utelukkende fokuserer på kvinnenes direkte motstandskamp under andre verdenskrig.

Noe som i stor grad ville gjort krigslitteraturen om motstandskampen mer komplett ville vært en bok hvor kvinner og menns motstandsvirksomhet blir stilt på lik linje. Moland er heller ikke fornøyd med det som har blitt utgitt siden han kom med sitatet i 1987. Nylig ble han og et par andre historikere spurt av NRK om de kunne komme med noen temaer innenfor andre verdenskrig som de mente fortjente mer forskning. Moland nevnte da kvinnenes motstandsinnnsats som et av sine temaer:

«De siste 30 årene er det gjort mye for kvinnenes innsats, men det er likevel et faktum at det ennå ikke er skrevet en forskningsbasert, akademisk fagbok om temaet i sin fulle bredde.»¹⁰³

Moland mener altså at det har kommet mye litteratur og kvinnene har fått mer oppmerksomhet for sin innsats under okkupasjonen, men det mangler en fagbok om temaet som dekker det i sin helhet. Dette er noe en kan håpe blir gjort i løpet av de nærmeste årene ettersom de viktigste kildene, tidsvitnene, stadig tynnes ut i rekkene og vil være forsvunnet i løpet av det nærmeste tiåret.

Allmenhetens kunnskap

Et annet aspekt som er interessant å se på når det kommer til krigslitteraturen er hvorvidt det er kjent blant allmennheten. Krigslitteraturen har forbedret seg i stor grad de siste tiårene når det kommer til fokuset på kvinners tilstedeværelse i motstandsbevegelsen, men er folk flest opplyst om dette? Innenfor historiemiljøet er det absolutt kjent. Historikere, historiestudenter og folk som interesserer seg for historie har nok fått med seg denne endringen. Personer som ikke nødvendigvis har noen spesiell interesse for krigslitteratur har ikke samme forutsetning for å ha fått med seg denne endringen. De fleste har hørt om Max Manus eller Gunnar Sønsteby og deres innsats, men har de hørt om motstandskvinnene? Det er et spørsmål som er vanskelig å besvare uten å gjennomføre en større undersøkelse, men jeg vil anta at de fleste har dårligere kunnskap om motstandskvinnene enn motstandsmennene. Dette fordi det tok så lang tid etter krigen før det kom noe omfattende litteratur om dem og kanskje også fordi fokuset om krig og motstandskamp ofte, i offentligheten, har ligget på det spennende som sabotasjene og lignende.

¹⁰³ NRK artikkel, «Åtte «glemte» historier fra krigen», skrevet av Anne-Cathrine Reuter Dahl og Even Kjølleberg 22. 03. 2015, lest 02.05.2015
URL: <http://www.nrk.no/fordypning/atte- glemte -historier-fra-krigen-1.12266204>

Filmer om krigen i Norge er veldig populært, men da dreier det seg som regel om hendelser med mye fart og spenning som egner seg på film. Eksempler er spillefilmer/serier som «*Max Manus*» (2008) eller «*Kampen om tungtvannet*» (2015). Dette vekker folks interesse, men her er det oftest gjennomgående lite kvinner med i handlingen. Dokumentarfilmer om krigen sendes også med jevne mellomrom på NRK og nå i 2015 kom dokumentarserien «*Kvinner i krig*». Forhåpentligvis vekker den seernes interesse og bidrar til at motstandskvinnenes innsats blir bedre kjent blant befolkningen generelt. Det er en viktig kulturarv som framtidige generasjoner også burde kjenne til.

Litteratur om okkupasjonsårene er tydelig et interessant tema i norsk kultur om man skal tro artikkelen jeg kommenterer i begynnelsen av kapittelet. Det er også tydelig at kvinnene begynner å få en plass her.

Man kan diskutere om det er noen interesse for kvinnenenes motstandshistorie hos allmennheten. Er det et publikum til det? Jeg vil si det er det, når man ser på mengden bøker som har kommet ut de siste årene som omhandler kvinnene i motstandsbevegelsen, som for eksempel Mari Jonassen og Kristin Hatledals bøker. I tillegg ser man ut ifra artikkelen i begynnelsen av kapittelet at forlagene Aschehoug og Gyldendal trykker mange bøker som handler om andre verdenskrig. Hvis tema andre verdenskrig er så populært er det naturlig å anta at dette også vil gjelde for kvinnenenes motstandsvirksomhet under okkupasjonen hvis litteraturen gjøres tilgjengelig for publikum.

Fremstillingen av kvinner i litteraturen

Etterkrigstidens Norge ble bygget opp av motstandskampens ledere. Dette falt seg naturlig ettersom landet skulle bygges opp igjen av de ledende skikkelser som var på rett side under krigen og de var i stor grad med i motstandsarbeidet. Som nevnt tidligere i oppgaven var det også slik at de som ledet de største motstandsorganisasjonene under krigen var ledende og respekterte menn også før krigen. Kvinnenenes deltakelse ble, som sagt, dysset over av forskjellige grunner. Men det er allikevel mulig å finne krigslitteratur hvor kvinnene også kommer fram. Spesielt siden 1970 – årene har krigslitteraturen om kvinnene kommet mer i fokus, men som jeg har kommet inn på før, er det også mulig å finne stoff om deres innsats før denne utviklingen.

Det skulle allikevel ta en tid før kvinnene kom inn i bildet. De første bøkene som ble utgitt om andre verdenskrig var sterkt preget av den politiske historiens måte å formidle historie på. Den allerede omtalte historikeren Knut Kjeldstadli har et poeng når han sier at dette var

nødvendig for å kunne gå inn i detaljene senere, men det ga allikevel et litt feil bilde på hva som faktisk skjedde og hvem som var involvert.¹⁰⁴ Kvinnene ble utelukket fra denne historien som en kombinasjon av måten hendelsesforløpet ble nedskrevet på og på grunn av kjønnsrollemønsteret. Historikerne fokuserte på de store hendelsene under krigen, det som påvirket hele samfunnet og ikke bare enkeltpersoner eller grupper. Detaljene kom senere, men det skulle ta lang tid før kvinnene ble inkludert.

Samtidig som kvinnes motstandsinnsett har kommet mer frem i lyset har også fremstillingen av dem endret seg. Den vanligste beskrivelsen av kvinner når det kommer til krigslitteratur har gjennom årenes løp vært offerrollen. Det er der de har fått plass i begrepet krig. Dette har endret seg med tiden, men også i krigslitteraturen fra andre verdenskrig er dette lett å finne. Kvinner og barn har alltid fått rollen som ofre som lider på grunn av krigen. Lise Børsum valgte å portrettere seg selv i offerrollen de første årene etter krigen ved å kun fokusere på sin tid i Ravensbrück i sine memoarer enn å fortelle om hvordan hun kjempet mot okkupasjonsmakten. Dette er altså den vanligste skildringen av kvinner innenfor begrepet krig, men da krigslitteraturen fra andre verdenskrig begynte å utvikle seg endret dette seg.

Noe av det første som kommer frem om kvinnes innsatt under krigen er deres rolle som motstandsmennenes «gode hjelpere». De skaffet mat, klær og tilholdssteder til dem. Under krigen var kjønnsrollemønsteret, som sagt, endret. Kvinnene arbeidet, deltok i kampen mot okkupasjonsmakten og ble i stor grad stilt på lik linje med menn, men da freden kom ble også det gamle kjønnsrollemønsteret tatt i bruk igjen. Dette førte til at den innsatten kvinnene gjorde som de gode hjelpere til motstandsmennene ble sett på som en del av det forventede husmorarbeidet og ikke som en del av motstandskampen. Når deres aktiviteter ble sett på som en husmorplikt ble det heller ikke skrevet så mye om den.¹⁰⁵

Man finner referanser til disse gode hjelpere flere steder i forskjellig krigslitteratur, men det blir ikke satt opp ved siden av det andre motstandsarbeidet som mennene gjorde. Nå i dag, med et annet kjønnsrollemønster, får det en mye større ære.

Men hvordan har da fremstillingen av kvinnene endret seg i krigslitteraturen?

¹⁰⁴ Kjeldstadli 1992: s. 71

¹⁰⁵ Lenz, Claudia og Anette H. Storeide, 2011: s. 125

I bøker som har kommet ut i nyere tid får kvinner den anerkjennelsen de fortjener. Mari Jonassen og Kristin Hatledal beskriver kvinnene de intervjuet som sterke skikkelser som ofret alt for landet sitt. Deres rolle i motstanden blir skildret som uvurderlig for motstandskampen.

Kvinnenes viktige rolle i kampen mot okkupasjonsmakten kommer frem i flere bøker om krigen, også i enkelte motstandsmenns memoarer. Det er derfor bemerkelsesverdig at det skulle ta så mange år før deres innsats ble ansett som et viktig tema.

Dog skal det sies at det enkelte steder, inkludert i eldre bøker, kommer deres viktighet fram. Jeg har tidligere nevnt hvordan motstandsmenn i sine memoarer forteller om hvordan de var avhengige av kvinnenes hjelp, de var «de gode hjelperne», men fylte også andre viktige roller. To av Norges kanskje mest kjente motstandsmenn, Max Manus og Gunnar Sønsteby, snakker om kvinnene de arbeidet med mange steder i sine memoarer. Spesielt er Sønsteby nøye med å understreke deres dyktighet.

Utenom at de blir omtalt som gode hjelpere for motstandsguttene blir de også i Gunnar Sønstebys, «*Rapport fra nr. 24*», og i Max Manus «*Det vil helst gå godt*» og «*Det blir alvor*», portrettert som sterke, uavhengige motstandskvinner. Her var de ikke bare «de gode hjelperne» til motstandsmennene, men også deres kollegaer som utførte mye av den samme type motstandsarbeid som de selv gjorde.

Et eksempel på en kvinne som får mye skryt både av Max Manus og Gunnar Sønsteby er Gudrun Collett. Hun arbeidet med «Danskehjelpen» og hennes arbeid var vesentlig for motstandsbevegelsens overlevelse. Uten maten de mottok gjennom «Danskehjelpen» hadde de sultet. Hun ble etter hvert avslørt og måtte flykte. Dette var et stort tap for motstandskampen. Sønsteby sier det slik:

«Det var et stort hell at fru Collett kom seg unna. Videre morsomt hadde det ikke vært hvis hun var blitt arrestert. Hun hadde arbeidet i motstandsbevegelsen hele tiden, kjente en rekke av de ledende personer og hadde god greie på mitt arbeide. Så nyttige som hennes utstrakte forbindelser til alle kanter hadde vært, var det et stort tap for oss at Gudrun Collett nå måtte gå i dekning og senere reise over til Sverige.»¹⁰⁶

Hun var altså veldig viktig i kampen og ble sett på som en smart person med viktige ressurser. Dette kommer også frem i Max Manus' beretninger. Han nevner henne flere ganger gjennom

¹⁰⁶ Sønsteby, Gunnar 2010: s. 202

sine memoarer og jeg har lagt med et sitat som kanskje virkelig viser den respekten han hadde for henne:

«Den kvinnen som jeg hele tiden hadde hatt slik lyst til å møte, henne som jeg hadde hørt så meget om, men som jeg av sikkerhetshensyn aldri hadde truffet, - hun sto nå her på grensen.»¹⁰⁷

Dette utdraget fra Manus' beretning om når han møter Collett på svenskegrensen etter at hun hadde måttet flykte viser godt den respekten hennes felles motstandsmenn og kvinner hadde for henne. Hun skildres som en smart, vakker kvinne som var uhyre viktig for motstanden. Det er tydelig at hun hadde stor respekt.

Det finnes flere slike beretninger i motstandsmennenes memoarer. Kvinnene blir fremstilt som vakre, smarte kvinner som ofret alt for landet sitt. Mennene er tydelig imponert over det de får til og respekterer deres innsats og mener det er minst like viktig som det de selv gjør.

Når man ser på utdragene fra memoarene til Sønsteby og Manus om fru Collett er det tydelig at kvinnene ble ansett som mer enn bare hjelpere. Man skulle tro at når de blir fremstilt slik av motstandsmennene så burde interessen om deres innsats ha blitt vekket mye tidligere, men slik kjønnsrollemønsteret var etter krigen var det vanskelig å sette dem opp ved siden av mennene. Det hjalp heller ikke at så få kvinner kom frem med sin egen historie.

Men de få som påpekte problemet fikk heller ikke mye støtte i samfunnet. Helga Stene forsøkte allerede i 1949 å søke til «Norges Allmennvitenskapelige Forskningsråd»(NAFV) om midler for å skrive om kvinnene sin innsats. Dette fikk hun avslag på i 17 år på rad uten noen grunn for hvorfor.¹⁰⁸

Når det er en slik mangel på støtte i samfunnet og de offentlige etatene er det ikke rart det tok så langt tid.

Det bør bemerkes at det er tydelig fra utdragene av memoarene til Sønsteby og Manus at det ikke er motstandsmennene som har dempet kvinnenes krigsinnsats, det er samfunnet og historikerne som er påvirket av sin egen samtid.

¹⁰⁷ Manus, Max 1946: s. 105

¹⁰⁸ Hatledal, Kristin 2011: s. 9

Oppsummering

Dette kapitlet har tatt for seg den litteraturen jeg har valgt å legge mest fokus på i denne oppgaven. Det er tydelig fra kapitlet at det er mye litteratur å finne som belyser deler av kvinnes krigsinnsats. Mye av denne litteraturen dreier seg om erindringer eller intervjuer av tidsvitner som forteller om hva de opplevde under okkupasjonen. Dette er uvurderlig kildemateriale som er vesentlig for nåtidens forståelse av hvordan det var å leve i et land under okkupasjon.

Den letteste krigslitteraturen å finne om kvinnes motstandsvirksomhet er å se på erindringer og intervjuer. Det finnes mye mindre litteratur om man ser etter bøker som tar for seg kvinnes krigshistorie generelt uten at de går inn på en eller flere kvinners personlige historie. Noen unntak er det, som for eksempel Grethe Vernø og Elisabeth Sveris «*Kvinnenes forsvarshistorie*» fra 1990, og Einar og Svein Sæters «*XU-i hemmeleg teneste: 1940-1945*» fra 1995. Disse bøkene ser på det store bildet og gir kvinner en stor rolle uten å gå noe spesielt inn på enkeltpersoner.

Pionerarbeidet er allikevel ikke gjort som man kan se fra Arnfinn Molands sitater i dette kapitlet og det er også viktig å få det kjent til allmennheten. Folk trenger å få vite hele bildet fra okkupasjonen og ikke bare deler av det.

Kapittel 7: Kvinnenes taushet

Kvinnenes egen rolle i deres manglende tilstedeværelse i krigslitteraturen ble nevnt innledningsvis som et aspekt å se på i denne oppgaven. Man kan ikke sitte og skylde på alle andre uten å vurdere om de selv hadde noen skyld i at de ikke er nevnt i samme grad som mennene.

Det er svært få kvinner som gikk ut og fortalte om sine opplevelser under krigen, og de som gjorde det ventet ofte med det til flere tiår etter krigen, når andre hadde gjort det før dem eller de ble oppsøkt av personer interessert i å høre deres historie. Det er mange faktorer som har betydning i hvorfor kvinners rolle er mindre omtalt enn mennenes, men kvinnene selv må sies å ha deler av skylden for dette.

Noen av personene intervjuet av for eksempel Kristin Hatledal og Mari Jonassen hadde aldri før fortalt sin historie. Kristin Hatledal nevner i sin innledning at hun har funnet 1003 kvinner som hun vet deltok i motstanden på en eller annen måte, men dette er selvfølgelig bare noen av de mange.¹⁰⁹ Det er store mørketall da mange valgte å holde tett om sin innsats.

I dette kapitlet skal jeg prøve å se nærmere på hvorfor kvinnene selv valgte å tie etter krigen. Som vi har sett tidligere i kapitlene kan man forstå hvorfor historikerne ikke skrev om dem, med tanke på hvordan kjønnsrollemønsteret var og hvordan historieskrivingen var etter krigen, men hvorfor valgte så mange kvinner selv å tie om sin egen innsats?

Enkelte grupper som tyskerjenter, frontsøstre, dobbeltagenter og spioner ble behandlet svært dårlig etter krigens slutt, som vi skal se nærmere på i dette kapitlet. Hva slags innvirkning hadde befolkningens holdninger til disse gruppene og andre jenter som hadde drevet med en eller annen form for motstandsvirksomhet? Ved å se nærmere på disse gruppene som fikk hardest medfart i fredsdagene og årene etter krigen håper jeg å kunne belyse bedre hvorfor så mange kvinner som var med i motstandskampen valgte å tie om sin krigsinnsats.

Et annet aspekt å se på i denne sammenhengen var om kvinnenes egen taushet var en avgjørende faktor til at de ble så lite representert i krigslitteraturen. Når de som selv gjorde jobben valgte å tie blir det vanskelig for historikerne å skrive om dem.

¹⁰⁹ Hatledal 2011: s. 11

Ved å se nærmere på disse punktene håper jeg å kunne belyse kvinnes side av saken og få mer klarhet på deres manglende tilstedeværelse.

Fordomsdømt i befolkningen? Om tyskerjenter, agenter, motstandskvinner, og front søstre

De kvinnene som var mest kjent under og rett etter krigen og faktisk fikk omtale var de som ble ansett for å være på «den gale siden». Den norske befolkningen var svært fordomsfulle og nasjonalfølelsen var sterk. Dette var en befolkning som hadde vært okkupert i 5 år og hatet til okkupasjonsmakten og dens sympatisører var enormt. Landssvikoppgjøret i Norge var et av de mest omfattende i Europa.

Bare man var medlem av NS kunne man bli tiltalt for landssvik.¹¹⁰ En god del kvinner fikk hard medfart som følge av denne rettsforfølgelsen. Om man hadde vært i et forhold med en tysker ble man kalt for tyskerjente eller det grovere «tyskertøs». Det hjalp ikke om man faktisk bare hadde blitt sett en gang med en tysker og det ikke var noe mer bak det. Det ble sett på som landssvik og rykteflommen var enorm mot disse jentene.¹¹¹

Kvinnene som ble beskyldt for dette fikk hard medfart både under og etter krigen. De ble utstøtt av familie og venner og opplevde ofte overgrep i fredsdagene som for eksempel snauklipping slik at alle skulle vite at de var forrædere til sitt eget land. Selv om det kanskje bare var snakk om et enkelt kjærlighetsforhold, bare et rykte, ble de anklaget for å stå sammen med fienden og for å være kollaboratører. Om de hadde giftet seg kunne de risikere å miste sitt statsborgerskap og bli sendt til Tyskland etter krigen.¹¹²

Det er ikke rart den norske befolkningen reagerte sterkt på at norske jenter innledet forhold med tyske soldater. Dette var okkupantene som hadde invadert landet og gjort livet vanskelig for folk flest. Det må ha virket utrolig provoserende for folk.

Mange av disse jentene ble også straffet for noe de ikke hadde gjort. En kvinne kunne bli beskyldt for å være en tyskerjente bare hun jobbet hos okkupasjonsmakten. Svært mange ble feilaktig dømt og slet med ryktene over dette i lang tid etterpå.

¹¹⁰ Store Norske leksikon, sist oppdatert 24.02.2015, lest 07.05.2015
«Landssvikoppgjøret», skrevet av Johs. Andenæs og Frode Sulland
URL: <https://snl.no/landssvikoppgj%C3%B8ret>

¹¹¹ Store Norske leksikon, sist oppdatert 19.01.2012, lest 07.05.2015
«Tyskertøs», artikkelen er hentet fra «Store Norske Leksikon» (2005-2007)
URL: <https://snl.no/tyskert%C3%B8s>

¹¹² Store Norske leksikon, sist oppdatert 19.01.2012, lest 07.05.2015
«Tyskertøs», artikkelen er hentet fra «Store Norske Leksikon» (2005-2007)

Under krigen ble faktisk unge jenter oppfordret, i motstandskampens navn, til å ta seg jobb på offentlige kontorer, som for eksempel hos politi og lensmann eller hos de nazistiske departementene. Her kunne de hente ut livsviktig informasjon til motstanden. Dette arbeidet var uhyre viktig for at organisasjonene skulle få overleve. I enkelte tilfeller ble kvinner også oppfordret til å inngå forhold med tyske soldater for å få tak i informasjon.¹¹³ Disse kvinnene risikerte utrolig mye. De risikerte å bli avslørt av okkupasjonsmakten og få en forferdelig skjebne, men de satte også sitt gode rykte på spill. Når det ble kjent for befolkningen at de jobbet for okkupasjonsmakten og/eller var i et forhold med en tysker fikk de naturligvis et rykte på seg som tyskerjente. De ble utstøtt fra alle de kjente og kunne ikke fortelle hva de egentlig hadde holdt på med.

Spioner og dobbeltagenter

Noen av de kvinnene som hadde det tøffest i disse situasjonene var dobbeltagentene. Det å være en dobbeltagent ville si at man arbeidet for to etterretningstjenester. Man kunne jobbe for begge uten at noen av etterretningstjenestene var klar over det eller man kunne jobbe for den ene og infiltrere den andre på oppdrag fra etterretningstjenesten. En annen mulighet var at man ble vervet av den motstående etterretningstjenesten og da jobbet for dem, altså skiftet side uten at den opprinnelige arbeidsgiveren var klar over det. Et uhyre farlig arbeid.

En kjent dobbeltagent var skuespillerinnen Sonja Wigert. Hun brukte sin stjernestatus for å komme inn i sirkler som ellers var umulig. Hun jobbet som spion for Terboven og tyskerne, men i realiteten skaffet hun informasjon til de allierte.¹¹⁴ Hun fikk raskt et stygt rykte på seg både i Sverige og hjemme i Norge for å arbeide for tyskerne. Ingen visste at hun egentlig var agent for Säpo (Sikkerhetspolisen, det svenske sikkerhetspolitiet) og risikerte livet for hjemlandet.¹¹⁵ Etter hvert avslørte Terboven henne og fikk laget en avslørende rapport om henne som ble lekket til svensk presse. Denne gjorde det enda vanskeligere for henne. Senere har det også kommet frem at hun arbeidet for USA.¹¹⁶

Etter krigen slet Wigert med et svært dårlig rykte i Norge. Svenskene forsøkte å hjelpe henne ved å fortelle Hjemmefronten om hennes innsats, men hun ble aldri kvitt ryktene.¹¹⁷

¹¹³ Kvinner i krig, under punktet «Utsatte seg for fare», avsnitt 6

URL: <http://www.kvinnerikrig.no/>

¹¹⁴ Pryser 2008: s. 66

¹¹⁵ Pryser 2008: s. 65

¹¹⁶ Pryser 2008: s. 68

¹¹⁷ Pryser 2008: s. 69

En annen kvinne som fikk hard medfart etter krigen var Anne Marie Breien. Hun var spion for Hjemmefronten.¹¹⁸ Hennes arbeid begynte med farens arrestasjon i 1942. Ut av fortvilelse bestemte hun seg for å forsøke å snakke med Gestapo-sjefen Sigfried Fehmer om å få faren løslatt. Fehmer ble sjarmert av henne og etter hvert klarte hun å overtale ham til å løslate faren.¹¹⁹ Hun kunne ha stoppet her og distansert seg fra Fehmer, men hun valgte å fortsette møtene. Breien så verdien av å ha et slags «vennskap» med Fehmer. Hun hadde mange bekjente som var fengslet eller drev med motstand og så muligheten for å overtale han til å slippe løs flere. Så til tross for ryktene hun visste ville komme opprettholdt hun kontakten og fikk løslatt flere fanger.¹²⁰ Hun ble da også rekruttert av Hjemmefronten som så verdien i hva hun kunne få gjort. Ved hjelp av hennes opplysninger overlevde mange motstandsmenn som ellers ville blitt drept eller arrestert.¹²¹

I løpet av krigen klarte Anne Marie Breien å få løslatt 80 – 90 fanger og hun fikk også forbedret forholdene til de som satt inne betraktelig.¹²² Hun ble involvert i et romantisk forholdt med Fehmer etter hvert som hun sank dypere inn i motstanden, han så det aldri.¹²³

Ved krigens slutt ble Breien arrestert for landssvik. Hjemmefronten kjempet en intens kamp for å få henne frikjent.¹²⁴ Det ble sendt inn 34 attester om hva hun hadde bidratt med og det kom mange enkeltpersoner inn og fortalte hva hun hadde gjort for dem. Selv Jens Chr. Hauge gikk god for henne. Til tross for dette skulle det ta 1,5 år før hun gikk fri.¹²⁵ Breien ble aldri kvitt ryktene og endte opp med å flytte til USA.

Så sterk var fordømmelsen blant den norske befolkningen at til tross for at både Sonja Wigert og Anne Marie Breien kunne bevise at de hadde kjempet for landet sitt og risikert livet klarte ikke folk å se annet enn at de hadde vært involvert med tyskerne.

Det var også noen kvinner som ble beskyldt for å være spioner eller dobbeltagenter etter krigen som ikke var det. En av disse kvinnene er Mai Eitrem som ble nevnt tidligere i denne oppgaven. Som sekretær for Milorgs leder Jens Chr. Hauge hadde hun en av de høyeste posisjonene av motstandskvinnene innenfor den militære motstanden under okkupasjonen.

¹¹⁸ Hatledal 2011: s. 183 - 184

¹¹⁹ Hatledal 2011: s. 179

¹²⁰ Hatledal 2011:s. 180

¹²¹ Hatledal 2011: s. 183 - 184

¹²² Hatledal 2011: s. 182

¹²³ Hatledal 2011: s. 184 - 185

¹²⁴ Hatledal 2011: s. 186

¹²⁵ Hatledal 2011: s. 187

Hun hadde det tøft etter krigen og ble etterfulgt av rykter. Ryktene stammet fra at hun tilbrakte tid i Tyskland de siste årene før krigen og var forlovet med en tysker. Mange trodde hun var dobbeltagent som følge av dette. Men det kan ha vært nettopp denne fortiden i Tyskland som kan ha ført til at Jens Chr. Hauge spurte om hun ville bli hans sekretær, hun ville ikke bli fort mistenkt. Hun arbeidet som Hauges sekretær fram til desember 1944, da ble det for risikabelt for henne å bli i Norge og hun måtte gå i dekning til Sverige.¹²⁶

Etter krigen fikk Eitrem lite anerkjennelse for sin innsats til tross for at hun var en viktig person innad i Milorg. Hun ble forfulgt av fordommer hele sitt liv. Folk trodde hun var dobbeltagent på grunn av sin fortid i Tyskland og hennes forlovede. Uansett hvor mye hun forklarte seg på dette punktet ble hun aldri kvitt ryktene. Hun var ikke en spesielt kjent motstandskvinne, hun holdt en lav profil og arbeidet for et selskap med tysk sjef under krigen, når folk ikke kjente henne var det lettere å tro ryktene. Jens Chr. Hauge ga henne en rosende attest kort tid etter freden kom hvor han fortalte om hennes arbeid under okkupasjonen og om hvor viktig hun var under krigen. Dette hjalp henne godt når hun søkte jobb, men fordommene blant folk flest var der fortsatt. Det som kanskje plaget henne mest var at både hennes tidligere forlovede og hennes tyske sjef var imot nazismen. Men i etterkrigstiden var en tysker det samme som en nazist, dette svertet også over på krigshistorien.¹²⁷ Eitrem kommenterer dette i 2009:

«Hvorfor er det slik at det er de gamle motstandsmennene, de som tolker krigssituasjonen så ekstremt svart-hvitt, som råder over norsk krigshistorie? Det er på tide å få nyansert bildet av andre verdenskrig.»¹²⁸

Mai Eitrem er en av mange som ble beskyldt for å være noe de ikke var og som fikk sin krigsinnsats marginalisert som følge av det.

Frontsøstre

En annen gruppe kvinner som fikk det hardt etter krigen var de såkalte frontsøstre. Disse kvinnene meldte seg frivillige som sykepleiere under krigen for det tyske Røde Kors og reiste til Østfronten for å pleie de sårede. Ifølge Egil Ulateig i boken *«Fordømte engler. Norske kvinner på østfronten»*(2004) dro 450 norske kvinner på rundt 20 år frivillig ut i krigen for å pleie de syke og sårede soldatene mellom 1941 og 1945.¹²⁹ For å kunne komme seg ut til

¹²⁶ Jonassen 2010, s. 33 - 42

¹²⁷ Jonassen 2010, s. 44 - 47

¹²⁸ Jonassen 2010: s. 47

¹²⁹ Ulateig, Egil 2010: s. 5

fronten måtte de gå i tjeneste hos en organisasjon som tilhørte makten nordmenn anså som fiende nr. 1. Men de ønsket bare å hjelpe de lidende og dro allikevel. De anså seg selv som en del av Røde Kors, noe de også var. For å bevise sin tilknytning til organisasjonen bar alle sammen de viktigste paragrafene til konvensjonene alle land hadde undertegnet. Dette var for å beskytte dem og gjøre det klart at de hadde en nøytral stilling.¹³⁰

Et viktig punkt å nevne er at Røde Kors ikke er en statlig styrt eller politisk organisasjon, men under krigen ble det tyske Røde Kors kontrollert av nazistene, derfor brukte man dette som et argument for at frontøstrene burde straffes.

På Røde Kors' hjemmeside, www.rodekors.no, står det at disse Genèvekonvensjonene «(...)har som formål å øke beskyttelsen til de som ikke deltar aktivt i konflikten. Sivilbefolkningen, syke og sårede soldater og krigsfanger er ikke lovlige angrepsmål.(...)»¹³¹. Ved å gå med et tydelig rødt kors på kroppen ville da frontøstrene være beskyttet av disse konvensjonene og de skulle ses på som nøytrale i konflikten.

Det som viser godt at disse kvinnene kun ønsket å hjelpe med å melde seg inn i Røde Kors er organisasjonens 7 fundamentale prinsipper. Disse prinsippene er felles for alle medlemslandene og skal gi organisasjonen de rammene den trenger for å fungere optimalt. Disse prinsippene er humanitet, upartiskhet, nøytralitet, uavhengighet, frivillighet, enhet og universalitet. Det er to av disse som er interessante i forhold til frontøstrene, det er upartiskhet og nøytralitet. Under upartiskhet skriver Røde Kors at organisasjonen skal bistå «uten å ta hensyn til nasjonalitet, rase, religion, samfunnsklasse eller politisk overbevisning», og under nøytralitet skriver de at for at organisasjonen skal kunne ha alles tillit ved konflikter skal de «ikke ta parti eller på noe tidspunkt la seg engasjere i uoverensstemmelser av politisk, rasemessig, religiøs eller ideologisk karakter.»¹³²

Disse prinsippene, spesielt upartiskhet og nøytralitet, viser at Røde Kors skal være en organisasjon som er nøytral uansett hvor vanskelig det måtte være. Alle sårede soldater, uansett hvilken side de er på under en krig, har rett til å få hjelp når de trenger det. Prinsippene ble ikke skrevet ned på papiret før etter krigen, men innholdet i dem har alltid vært der. Det var disse prinsippene og Genèvekonvensjonene som var basisen til at disse

¹³⁰ Ulateig 2010: s. 6

¹³¹ Røde Kors' hjemmeside under punktet «Genèvekonvensjonene», skrevet 22.08.2014, lest 01.05.2015
URL: <https://www.rodekors.no/vart-arbeid/folkerett/folkerett-intro/>

¹³² Røde Kors' hjemmeside under punktet «Røde Kors-prinsippene», lest 01.05.2015
URL: <https://www.rodekors.no/vart-arbeid/folkerett/rode-kors-prinsippene/>

kvinnene ønsket å hjelpe til på fronten. De var tilknyttet Røde Kors og ønsket derfor kun å hjelpe de trengende under krigen. Når den eneste måten å komme seg til fronten for å kunne hjelpe de trengende var å melde seg inn i tyske Røde Kors tenkte de seg ikke om to ganger. De anså denne organisasjonen for å være en del av det internasjonale Røde Kors og det skulle derfor ikke være av betydning at organisasjonen også var tilknyttet Tyskland. Det bør allikevel nevnes at det kan ha vært noen som dro ut i tjeneste for å hjelpe Tyskland. Det var ikke nødvendigvis slik at alle frontøstrene hadde tanken om at de skulle hjelpe alle, men heller bare hjelpe tyskerne. Flertallet var allikevel av den tanken at de var frivillige i Røde Kors som skulle hjelpe alle som trengte hjelp.

Disse internasjonale lovene, folkeretten, skulle allikevel gi de lite beskyttelse etter krigen. Da de kom tilbake til Norge ble de idømt fengselsstraffer. Det norske rettsvesenet valgte å vektlegge folkeretten, og det internasjonale Røde Kors sin anmodning om å huske at organisasjonen yter alle mennesker hjelp i nød, ingen eller ubetydelig rolle. Det skal allikevel nevnes at de fikk lavere straffer enn soldater som hadde vært på feil side. De skulle egentlig være under Røde Kors' beskyttelse, organisasjonen har det jo i sine retningslinjer at de skal hjelpe alle så de hadde ikke gjort noe galt, men det ble de ikke. En av grunnene til at det var vanskelig for frontøstrene å få beskyttelse fra Røde Kors etter krigen var at tyske Røde Kors under krigen var underlagt nazistene og var strengt kontrollert av dem. Det var derfor mange som ikke anså dem som legitime. Allikevel anmodet internasjonale Røde Kors Norge om å stoppe straffeforfølgelsene av frontøstrene, allerede i 1945, men Norge hørte ikke på det.¹³³

Kvinnene ble stemplet som forbrytere resten av livet og mange fortalte aldri hva de opplevde. Det norske Røde Kors var selv en av de hardeste pådriverne for at frontøstrene skulle dømmes for landssvik. Det skulle ta 70 år siden krigens slutt før organisasjonen offentlig bad om unnskyldning for behandlingen disse kvinnene fikk i etterkrigstiden.¹³⁴ Samme året som Norske Røde Kors feirer 150-års jubileum kommer den sene unnskyldningen. Sven Mollekleiv, president i Norges Røde Kors, gikk 06.02.2015 ut med en offentlig unnskyldning til frontøstrene på vegne av Norges Røde Kors. Organisasjonen uttalte i 1947 at de var enige i at frontøstrene burde rettsforfølges og dømmes for landssvik. Organisasjonen burde heller

¹³³ NRK, publisert 06.02.2015, lest 01.05.2015

«Røde Kors: - Frontøstrene skulle aldri vært dømt for landsforræderi»

URL: <http://www.kvinnerikrig.no/>

¹³⁴ Kronikk på NRK.no, «Unnskyld, frontøstre», skrevet av Sven Mollekleiv, publisert 06.02.2015, lest 01.05.2015

URL: <http://www.nrk.no/ytring/unnskyld-frontostre-1.12193427>

ha klargjort over for norske myndigheter at disse kvinnene burde beskyttes under Genèvekonvensjonene. Mollekleiv sier at unnskyldningen kommer altfor sent og at det var galt å straffeforfølge disse kvinnene.¹³⁵

Forfatteren Egil Ulateig, som skrev boken «*Fordømte engler. Norske kvinner på Østfronten*» som jeg har brukt i denne oppgaven, har uttalt at denne unnskyldningen kom «*unødvendig sent*», det er nesten ingen igjen til å oppleve dette.¹³⁶

Det er utrolig at en organisasjon som Norges Røde Kors støttet seg bak denne rettsforfølgelsen under krigen og at de ventet så lenge med å offentlig unnskyldte den behandlingen de ga til disse kvinnene. De handlet direkte imot sine egne grunnprinsipper og ignorerte det organisasjonen Røde Kors står for.

Milorg-lederen på Hamar

Det var ikke bare spionene som ikke fikk anerkjennelse for sin innsats av sine medkamerater etter krigens slutt. Flere grupper av kvinner opplevde urettferdig behandling etter krigen, ikke nødvendigvis på grunn av ting de hadde gjort som ble ansett som landssvik, men på manglende anerkjennelse for sitt motstandsarbeid. Et eksempel på en kvinne som ikke ble gitt den samme ære som de hun sloss side om side med under krigen er Eva Kløvstad. Hun ble nevnt tidligere i oppgaven som Milorg-lederen «Jakob» på Hamar. Med ansvar for rundt 1200 mann hadde hun mye å gjøre under krigen. Hun gikk fremst i rekkene når Milorg marsjerte gjennom Hamar 9. mai 1945, men under defileringen i Oslo 9. juni, da de skulle marsjere foran Kongen, fikk hun ikke være med. I intervju med Arnfinn Moland i 1987 blir hun spurt om å fortelle hva hun fikk som svar da hun sa til gutta at hun ville være med;

«(...)Da svarte de bare det at det paste ikke å ha med jenter. Det var generell mening det, at der hadde ikke jenter noe å gjøre, så vi sto og så på at disse paraderte og det var jo masse jenter ellers med, fra Oslo for eksempel(...)»¹³⁷

Her ser man et godt eksempel på at de kjønnsrollelinjene som ble dempet under krigen nå var tilbake på sitt sterkeste. Hun kunne ha ansvar for en betydelig andel militært organiserte motstandsmenn under krigen, men det passet seg ikke å ha henne med på paraden i

¹³⁵ Kronik på NRK.no, «Unnskyld, frontsøstre», skrevet av Sven Mollekleiv, publisert 06.02.2015, lest 01.05.2015

¹³⁶ Artikkel på NRK.no, «-Orsakinga kjem altfor seint», skrevet av Gunn Evy Auestad, publisert 06.02.2015, lest 01.05.2015

URL: <http://www.nrk.no/norge/-orsakinga-kjem-altfor-seint-1.12194330>

¹³⁷ Intervju av Eva Kløvstad, ved Arnfinn Moland, 1987, NHM

fredsdagene på grunn av at hun var kvinne. Slike holdninger var gjennomgående blant folk. En kvinne hørte ikke hjemme der.

Hvorfor tiet de?

Når man ser på skjebnen til disse kvinnene ovenfor, både de som var i ledtog med tyskerne og de som kun gjorde det for å hjelpe motstanden, kan man spørre seg selv om det er rart at de fleste kvinner valgte å tie om sin virksomhet etter krigen.

Når kvinner som hadde så mange bevis for deres innsats ble så hardt dømt av befolkningen var det ikke veldig fristende for kvinnene som ikke var kjent å gå ut med det de hadde utrettet. Som nevnt var en av de største fordelene kvinnene hadde i motstandsarbeidet sin seksualitet. De kunne skaffe sensitiv informasjon som menn i bevegelsen bare kunne drømme om ved å flørte seg inn i soverommet til strategisk viktige tyskerne og late som om de var naive jenter. Ved å gå ut med hva de hadde utrettet for landet sitt under krigen risikerte kvinnene å bli beskyldt for å være tyskerjente.

Lise Børsums historie er et godt eksempel her. Hun var en av de få kvinnene som valgte å utgi memoarer om sine opplevelser under krigen, så tidlig som i 1946. I årene mellom 1945 og 1980 har det kommet fire forskjellige, delvis muntlige og skriftlige, erindringer om hennes opplevelser under krigen. Hun ble sendt til Ravensbrück i 1943 og ble værende der til tidlig i april 1945 da hun ble hentet med Hvite busser i regi av svenske Røde kors. Den første boken, som hun utga i 1946, handlet hovedsakelig om hennes liv i konsentrasjonsleiren. I 1968 kom det ut en ny, omskrevet versjon, og hun ble intervjuet i 1970 og 1980.¹³⁸

Det interessante er at disse fire versjonene inneholder en god del endringer. I den første utgaven fra 1946 fokuserer hun nesten bare på fangenskapet i Ravensbrück og forteller bare kort om arrestasjonen og hvorfor hun ble tatt helt i begynnelsen av boka. I 1968 er hun om mulig enda kortere i sin beskrivelse om hva som hendte før arrestasjonen, men i intervjuene i 1970 og 1980 var hun mye mer åpen om det som skjedde før hun havnet i leiren. Hun forteller detaljert om hva hun gjorde, hvorfor hun ble tatt og spesielt da om arrestasjonen.¹³⁹

Da hun ble arrestert og hentet inn til avhør var Oslos kontraspionasjesjef, Sigfried Fehmer, tilstede. Fehmer var en fryktet person blant motstandsbevegelsen i Oslo, og på slutten av krigen ble han, om mulig, enda mer fryktet da han ble sjef for Gestapo i hovedstaden. I de første erindringene til Børsum blir han kun beskrevet som en skremmende person og hun

¹³⁸ Lenz, Claudia og Anette Storeide 2011: s. 131

¹³⁹ Lenz og Storeide 2011 s. 131-135

beskriver seg selv som en livredd ung kvinne som ikke helt visste hvor hun skulle gjøre av seg. I de senere intervjuene derimot, forteller hun hvordan hun la merke til at Fehmer hadde en interesse for hennes unge utseende og hvordan hun utnyttet dette ved å kle seg pent og sminke seg. Det var ingen hemmelighet at Fehmer hadde en svakhet for unge, pene jenter, han er kjent for å ha hatt forhold med flere norske kvinner under sitt opphold i Norge. Dette ville hun utnytte. Hun beskrev det slik i intervjuet med Ragnar Ulstein i 1970;

«(...)Så sto jeg der og skulle kle på meg, Fehmer ble stående. Så – kvinnfolk er noe underlig – så tenkte jeg, jeg skal ta på meg noe fikst. Jeg skal stelle meg akkurat som ellers og ta det peneste jeg har i skapet. Ren intuisjon(...)»¹⁴⁰

I de første bøkene beskrev Børsum seg altså som en hjelpeløs, ung kvinne – et offer. Det var slik kvinner skulle være i krig, men i intervjuene flere tiår etter krigen fremstår hun som en kalkulerende, kald kvinne som så en mulighet til å overleve avhørene. Slike endringer kom fram flere steder i intervjuene.¹⁴¹

Hvorfor ventet hun så lenge før hun beskrev hva som egentlig hadde hendt, og hvorfor skrev hun det ikke bare som det var fra begynnelsen? Vel, hva risikerte en ung kvinne på slutten av 40 – tallet hvis hun fortalte at hun hadde pyntet seg for en tysker når han kom for å arrestere henne?

Det kunne, og ville mest sannsynlig, ha blitt grovt misforstått av folk flest. Nå i dag, ser vi på hennes handlinger som en genistrek, noe hun burde være stolt av. Hun lurte tyskerne trill rundt ved å få dem til å tro hun hadde elskere i alle leilighetene de visste hun hadde vært innom slik at de ikke skulle forstå at hun egentlig forsynte motstandsorganisasjoner med dekkleiligheter.¹⁴² Hun var smart og modig. Men hadde hun fortalt dette i 1946 ville hun mest sannsynlig blitt beskyldt for å være tyskerjente, og det av verste slag, Fehmer var en av Norges mest forhatte tyskere.

Det er ikke rart kvinnene tiet. Lise Børsum ventet flere tiår før hun fortalte en liten detalj som endret hele hennes karakter fra et offer til en sterk, smart motstandskvinne. Hennes første versjon må leses i sammenheng med etterkrigstidens hysteri i forhold til tyskerjentene.¹⁴³

¹⁴⁰ Intervju av Lise Børsum, ved Ragnar Ulstein, 1970, NHM

¹⁴¹ Lenz og Storeide 2011: s. 131 - 135

¹⁴² Intervju av Lise Børsum, ved Ragnar Ulstein, 1970, NHM

¹⁴³ Lenz og Storeide 2011: s. 134

Det var også sånn at slik kjønnsrollemønsteret var på den tiden var kvinnenens plass i krig offerrollen. Det er slik hun presenterer seg også, hun forteller lite om hvorfor hun ble arrestert før hun blir spurt om sitt motstandsarbeid i intervjuet med Ragnar Ulstein.

Man kan derfor anta at mange valgte å tie om sin innsats ut av frykt for å bli misforstått av folk flest. De ville ikke risikere å bli utstøtt fra befolkningen for noe de hadde gjort for å bekjempe okkupasjonsmakten.

Et annet punkt verdt å nevne som eksempel på organisasjoner der kvinnene typisk valgte å tie etter krigen er organisasjonen XU. Innenfor denne etterretningsorganisasjonen var det et uvanlig høyt antall kvinner med . Det ble holdt tett om denne organisasjonen også etter krigen, den skulle ikke nevnes, og de som var med valgte å tie eller de ble bedt om det. Den kalde krigen gjorde det spesielt viktig å holde eksistensen av denne organisasjonen strengt hemmelig. Det var ikke spesielt lurt å snakke om etterretning i det politiske klima som var i etterkrigstiden.¹⁴⁴ Med tanke på at mange kvinner var med her er det ikke rart at deres historie har blitt borte. De tiet om sin innsats ut av plikt og på grunn av samholdet i organisasjonen.

Det var ikke før i 1988 at stillheten rundt XU ble opphevet, men selv da kom få frem med sin sak. Dette året valgte den daværende forsvarsministeren Johan Jørgen Holst, etter enighet med forsvarssjefen, å oppheve taushetsplikten over XU. De fleste valgte allikevel å holde tett om sin virksomhet i organisasjon, til tross for at det ble presisert i kunngjøringen at dette også gjaldt for de som ikke hadde skrevet under på denne taushetserklæringen og bare hadde lovet eller valgt å holde tett om saken.¹⁴⁵

En annen faktor som kan bidra med å kartlegge hvorfor kvinnene tiet var at de ofte ikke følte de hadde gjort noe stort og undervurderte sin egen innsats. De hadde bare gjort sin plikt som en del av den norske befolkningen. Kvinner hadde kanskje ikke det samme behovet som menn for å snakke om det de hadde gjort, de fleste ville bare legge det bak seg å gå videre med livet. Som nestlederen i XU Anne-Sofie Strømnes sa: «*Det var ikke noe å snakke om. Det var over.*»¹⁴⁶

Lise Børsum blir også spurt av Ragnar Ulstein i intervjuet fra 1970 om det står noe om bakgrunnen for hennes arrestasjon i boken og da svarer hun;

¹⁴⁴ Sæter, Einar og Svein Sæter 1995: s. 11 - 12

¹⁴⁵ Sæter, Einar og Svein Sæter 1995: s. 12

¹⁴⁶ Sæter, Einar og Svein Sæter 1995: s. 137

«(...)Nei, i grunnen ikke. Jeg synes ikke det var noe interessant(...)».¹⁴⁷

Man forstår hvorfor kvinner som risikerte å bli hatet av befolkningen på grunn av sin nærhet til tyskerne ikke fortalte verden om sin innsats. Men hva med de andre? Hvorfor var det så mange av de kvinnene som ikke risikerte noe slikt som ventet i mange år med å fortelle sin historie, eller lot være å fortelle den i det hele tatt?

Det kan være mange grunner til dette. Jeg har for eksempel nevnt at mange ikke mente det var noe å snakke om. Anne-Sofie Strømnes ville, som nevnt over, gå videre med livet. Det var ikke noe å snakke om. Det var nok mange som tenkte slik. Krigen var over, nå kunne man forsøke å få seg et normalt liv. Da ønsket man kanskje ikke å rippe opp i krigsårene.

En annen faktor til at disse kvinnene også i stor grad tiet var at de ikke ble oppfordret til å fortelle. De ble glemt. Mange motstandsmenn ble oppfordret til å fortelle sin historie for å bidra til historien og ettertida. Det var naturlig å spørre mennene, fordi mange av de hadde vært så tydelig til stede i motstandsbevegelsen, i motsetning til kvinnene som ofte hadde en rolle mer i det skjulte. Kvinnene var ikke et like naturlig intervjuobjekt.

Da hun ble intervjuet av Ragnar Ulstein i 1983 fortalte Anne-Sofie Strømnes at hun har en god del informasjon fra sine dager i XU liggende som Ulstein viser interesse for. Hun sier at han kan få dette, men at hun først må gå gjennom det fordi det er mye der som hun ikke vil at skal komme ut;

«(...)Jeg har masse ting som jeg ikke vil skal frem. Det er: tyskertøser. Folk som står med: Angiver?? Det skal ikke frem. Det er sånt jeg skal ha vekk(...)»¹⁴⁸

For en kvinne som henne, som hadde så mye ansvar og tilgang til informasjon, kan det ha vært vanskelig å fortelle hva hun drev med rett etter krigen. Det var ikke lurt å snakke om etterretning. Og man ser på sitatet over at hun tydelig har en del informasjon å dele med offentligheten, men at hun vil sensurere det, muligens fordi hun fortsatt er redd hva folk skal mene om andre dersom de hører at de ble mistenkt som tyskerpike eller angivere under krigen.

En annen ting som kan ha vært avgjørende for noen kvinner er et moment Eva Kløvstad nevner i sitt intervju med Arnfinn Moland. Hun fortalte ikke om hva hun hadde vært med på til noen før Celine Wormdal kontaktet henne angående boken «Kvinner i krig: Et gløtt inn i

¹⁴⁷ Intervju av Lise Børsum, ved Ragnar Ulstein, 1970, NHM

¹⁴⁸ Intervju av Anne-Sofie Strømnes, ved Ragnar Ulstein, 1983, NHM

en forsømt samtidshistorie» som kom ut i 1979. Hun ble ikke kontaktet så mye og samlet ikke på noe eller skrev ned noe selv. Hun og Moland diskuterer litt rundt dette og kommer frem til at deler av den kvinnelige innsatsen er litt for dårlig kjent. Hun mener også at fortielsen var noe av bakgrunnen for at hun ikke fikk være med å paradere.¹⁴⁹ Da Moland sier at mangelen på kvinnes tilstedeværelse i litteraturen er en kombinasjon av kjønnsrolletenkningen og at kvinnene selv fortalte lite kommenterer hun;

«(...)Ja, men jeg hadde hvertfall den reaksjonen etter krigen at alle skulle skrive en bok og alle skulle stå frem og si at jeg gjorde mer enn deg og...Det var usmakelig synes jeg (...)»¹⁵⁰

Dette er et godt poeng og det kan godt være at mange motstandskvinner følte det som Eva Kløvstad. Man skulle ikke skryte av hva man hadde gjort under krigen, det var en plikt og det var krig. Det kan være grunnen til at mange valgte å tie selv om de ikke risikerte å få dårlig rykte for å ha vært for nærme en tysker, slik Lise Børsum gjorde.

Var kvinnes egen taushet en faktor til at deres innsats ikke ble kjent etter krigen?

Det var absolutt en faktor at kvinnene selv ikke sa mye. De få som gikk fram med sin historie druknet i den store mengden med stoff fra mennenes side. Men det var nok ikke den avgjørende faktoren til at de ikke ble sett.

Mangelen på kvinnes tilstedeværelse var kanskje en kombinasjon både av kjønnsrollemønsteret, historieskrivingen og deres egen stillhet. Med størst vekt på de to første. Kvinnes perspektiv og mening om krigen ble ikke lagt vekt på i minnekulturen og kvinnene ble heller ikke oppfordret til å bidra i den nasjonale fortellingen om krigen.¹⁵¹

Det er også verdt å nevne at dette ikke er noe som kun gjelder for Norge. Det er et globalt fenomen. Så sent som i fjor kom boken «*Krigen har intet kvinnelig ansikt*» (2014) av Svetlana Aleksijevitsj ut i norsk utgave. Denne boken omhandler kvinner som kjempet i den Røde armé under krigen. Også her ble kvinnene oversett etter krigen.¹⁵²

¹⁴⁹ Intervju av Eva Kløvstad, ved Arnfinn Moland, 1987, NHM

¹⁵⁰ Intervju av Eva Kløvstad, ved Arnfinn Moland, 1987, NHM

¹⁵¹ Lenz og Storeide, 2011: s. 125

¹⁵² Artikkel på VG: «*Bokanmeldelse: Svetlana Alexijevitsj: «Krigen har intet kvinnelig ansikt»*» Lest: 16.03.2015, publisert: 14.07.2014

URL: <http://www.vg.no/rampelys/bok/bokanmeldelse-svetlana-aleksijevitsj-krigen-har-intet-kvinnelig-ansikt/a/23252905/>

Dette er et tema man kan diskutere over lang tid, men man kan helt sikkert konstatere at det var og er liten plass til kvinnene i begrepet krig med mindre man gir dem offerrollen. Det mannlige kjønn dominerer i stor grad dette tema.

Er det slik i dag også?

Oppsummering

Gjennom dette kapitlet ser man flere mulige grunner til at mange motstandskvinner valgte å tie om sin innsats i årene etter okkupasjonen. Med befolkningens bedømmelse av kvinner som hadde vært med tyskere under krigen og kjønnsrollemønsterets tilbakegang etter krigen er det lett å forstå hvorfor mange tiet. Kvinnene var redd for å bli mistenkt for å ha vært i et forhold med tyskerne om de fortalte hva de hadde drevet med under krigen. Lise Børsums eksempel belyser spesielt godt dette.

Kvinnene tiet mest sannsynlig om sin krigsinnsats på grunn av tre hovedgrunner; de var redd for å bli misforstått og dømt for landssvik, de ville bare legge okkupasjonsårene bak seg og gå videre med livet, eller de følte at det ikke var noe spesielt å snakke om. Andre igjen var medlemmer av organisasjoner som for eksempel XU, hvor man hadde tatt et æresord om å holde tett om sin virksomhet etter krigen.

Når det kommer til om kvinnes egen taushet kan ha vært en avgjørende faktor til at deres krigsinnsats er så lite representert i litteraturen er nok svaret både ja og nei. Det er tydelig at det hadde en innvirkning fordi det naturligvis vil bli vanskeligere for historikere å skrive om deres motstandsvirksomhet når de selv ikke har fortalt om hva de gjorde. Men mangelen på kvinnes krigsinnsats har nok også flere faktorer som for eksempel kjønnsrollemønsteret.

Kapittel 8: Oppsummering og konklusjon

I denne oppgaven har jeg sett nærmere på hvorfor kvinnes motstandsvirksomhet under den andre verdenskrig i Norge er så lite representert i krigslitteraturen. Problemstillingen min var; «*I hvilken grad og hvordan har krigslitteraturens fremstilling av kvinners innsats i motstandskampen under andre verdenskrig endret seg?*». Jeg ønsket å belyse hvorfor motstandskvinnenes innsats var så lite kjent i forhold til motstandsmennenes og for å gjøre dette så jeg på litteraturen for å se hvor kvinnene kom frem slik at jeg da kunne se en eventuell utvikling frem til i dag.

For å kunne besvare problemstillingen valgte jeg å bruke kvalitativ innholdsanalyse. Jeg kunne da gå i dybden på krigslitteraturen jeg hadde valgt å fokusere på og se på innholdet i form av hvor deres motstandsvirksomhet skrives om i stor grad.

For å kunne belyse spørsmålene mine valgte jeg å skrive et kapittel om den historiografiske tilnærmingen slik at jeg kunne vise til historiefagets egen utvikling. Jeg valgte også å ha med to bakgrunnskapitler, det ene om kjønnsrollemønsterets utvikling for bedre å kunne forstå hvordan samfunnet var under og etter krigen i form av kjønnsroller, og det andre om motstandskvinnene under krigen for å gi leseren en oversikt over hva kvinnene foretok seg under okkupasjonsårene.

Et viktig kapittel i denne oppgaven var kapittelet hvor jeg tar for meg krigslitteraturen. Der får man et innblikk i hva som finnes av litteratur om kvinnes krigshistorie. Det er mye som finnes nå i dag, men til sammenlikning med hva som er å finne om mennene er det ganske snevert. Jeg måtte her også foreta et valg av hvilke bøker jeg skulle bruke, dette adresserer jeg i metodekapittelet.

Det siste kapittelet jeg tar for meg før jeg kommer til oppsummeringen omhandler forskjellige årsaker til at kvinnene selv valgte å tie om sin innsats og eventuelle andre aspekter som kan ha hatt en innvirkning til kvinnes manglende tilstedeværelse i krigslitteraturen.

Har kvinnenes krigsinnsats blitt mer representert i de siste tiårene?

Har det vært en utvikling?

Det har absolutt vært en utvikling innenfor krigslitteraturen når det kommer til å belyse kvinnenes motstandsinnsats. Når jeg begynte på denne oppgaven var jeg ikke klar over at det var så mye litteratur å finne om kvinnene som det er. Jeg ble ganske overrasket over mangfoldet, men når jeg så nærmere på det så jeg også et mønster. Om man ser i eldre bøker om krigen, fra 1945-1960/1970-årene, er det nesten ingenting å finne om kvinnenes krigsinnsats. Det man finner i denne perioden er som regel i form av memoarer eller korte setninger i større bøker. Det var noen få memoarer og et par andre henvendelser til kvinnene kort tid etter krigen. Så var det lenge stille.

1970-årene har jeg omtalt som det store vendepunktet flere ganger i denne oppgaven. Grunnen til dette er mange. Det er her man ser at det begynner å komme flere litterære verk som gir mer oppmerksomhet til kvinnenes motstandskamp. Denne endringen kan forklares av flere faktorer. Den første er historiefagets utvikling i denne perioden. Frem til 1950 var det den politiske historien som dominerte innenfor historiefaget. Dette ville si at historikerne fokuserte på de store hendelsene i samfunnet, det som påvirket alle. Naturlig nok handlet derfor historien om motstandskampen i Norge de første årene etter krigen om ledersjiktet i organisasjonene. Her satt det svært få kvinner og de fikk da lite oppmerksomhet. Fra 1950 – tallet og utover endret denne måten å skrive historie på sakte, men sikkert, til sosialhistorie. Her var det viktigere å se på grasrota og egentlig det meste som ikke var inkludert i den politiske historien. Slik kom også kvinnehistorie inn på agendaen til historikerne, og da etter hvert også deres krigshistorie. Et punkt som er viktig å merke seg i denne forbindelse er at den politiske historien også var nødvendig. Man kunne da se på hva som ikke var blitt skrevet om der og skrive om det når sosialhistorien vokste frem.

I tillegg til sosialhistoriens fremvekst var det også andre endringer som nådde sitt høydepunkt i 1970-årene. Dette var kjønnsrollemønsterets utvikling. Helt siden krigens dager hadde kvinnene samlet seg i diverse kvinneorganisasjoner for å skape mer likevekt mellom kjønnene. Det var i 1970-årene de vant frem og kunne kreve like rettigheter fullt og helt mellom mann og kvinne. Som følge av denne endringen i kjønnsrollemønsteret ble kvinnehistorie et populært tema.

Kombinasjonen av denne utviklingen innenfor historiefaget og kjønnsrollemønsteret skulle få betydning for motstandskvinnenes tilstedeværelse i krigslitteraturen. Det skulle allikevel ta

enda et par år før deres krigshistorie virkelig ble skrevet om, men det var her utviklingen begynte.

Utover 80- og 90-tallet kom det flere bøker som inkluderte kvinnene mer, mange av dem er nevnt i oppgaven. Det var allikevel ikke før på 2000-tallet temaet virkelig økte i popularitet. De siste 10-15 årene har det kommet mange bøker som på en eller annen måte omhandler kvinnenes krigshistorie. Interessen for fortellinger fra krigen er et populært tema blant historieinteresserte i Norge. Det er allikevel ikke nok. Arnfinn Moland har så sent som i 2015 uttalt at han mener mye har blitt gjort, tema har kommet langt, men det mangler fortsatt et komplett verk om kvinnenes krigsinnsats.

Mulige årsaker til at kvinnene ikke har blitt inkludert i krigslitteraturen

Det kan være mange årsaker til at kvinnene ikke har blitt inkludert i krigslitteraturen. I løpet av oppgaven har jeg forsøkt å belyse disse eventuelle årsakene. Foruten kjønnsrollemønsteret og historiefaget slik det var i krigens dager, kan en annen mulig årsak være kvinnene selv.

Kvinnenes egen taushet om deres deltakelse i motstandsbevegelsen var nok absolutt en faktor som påvirket deres manglende tilstedeværelse i krigslitteraturen. Det er ikke lett for en historiker å skrive om deres opplevelser når de selv ikke ønsker å fortelle.

Det kan allikevel være mange årsaker til at flere kvinner valgte å tie om sin krigsinnsats. Mange av dem har jeg vært innom i oppgavens kapittel 7. En av hovedårsakene til deres stillhet vil jeg nok si var risikoen for fordømmelse i samfunnet. Den norske befolkningen var svært fordomsfull i de første fredsårene. Man skulle ikke hatt mye kontakt med tyskerne før man ble kalt landssviker.

De kvinnene som er mest kjent fra krigens dager hos allmennheten er trolig tyskerjentene. Disse fikk hard medfart etter krigen og ble sjeldent kvitt sitt dårlige rykte selv flere år siden krigen var gått. Flere av disse ble også feilaktig beskyldt for å være i et forhold med en tysker. Mange kvinner som arbeidet for motstandskampen brukte sitt kjønn for å få tak i tyske hemmeligheter som kunne være livsviktige for den norske motstandsbevegelsen. Kvinner ble ofte rekruttert nettopp for denne hensikten. Dessverre fikk mange av dem et dårlig rykte som følge av dette og selv om mange hadde beviser for sin motstandsinnsats etter okkupasjonen ble de aldri kvitt ryktene.

Frykten for dette kan ha vært en faktor for at mange kvinner valgte å tie om sin krigsinnsats etter krigen var over. Et eksempel på en kvinne som mest sannsynlig var redd for at nettopp dette skulle skje var Lise Børsum som jeg nevner flere ganger i oppgaven. Hun endret historien sin flere ganger når det var gått mange år siden krigen. Da fordømmene ikke lenger var så store turte hun å fortelle hvordan ting egentlig var. Dette kan også være en faktor til at kvinnene ikke kom frem i krigslitteraturen før i de senere årene. Det var da de selv begynte å snakke, kildene ble flere og det ble lettere å skrive om dem.

En annen faktor til deres stillhet kan være at de hadde taushetsplikt sånn som kvinnene som var med i XU hadde. De hadde enten gitt sitt æresord eller underskrevet på at de ikke skulle fortelle noe. Det kan virke som kanskje kvinnene var bedre på å holde dette løftet selv flere år etter krigen siden det er så mye mer å finne om mennene. Mange av kvinnene undervurderte nok også sin egen innsats. I flere av bøkene og intervjuene jeg har funnet om kvinnene fortalte de at de ikke sa noe fordi de mente det var deres plikt og at det ikke var noe interessant. Mange ville nok også glemme hele krigen og gå videre med livet.

I tillegg ble kvinnene sjeldent oppfordret til å snakke om sine opplevelser. Motstandsmennene ble ofte spurt kort tid etter freden kom om å fortelle sin historie. Dette var for så vidt naturlig da det var de som var på overflaten av organisasjonen og folk visste de hadde vært med. Men kvinnenens side ble fortiet, dette kan også ha blitt påvirket av slik kjønnsrollemønsteret var på denne tiden.

Det kan altså være mange grunner til at kvinnene tiet om sin innsats under andre verdenskrig. Allikevel var nok hovedårsaken at de var kvinner og at det var mennenes jobb å forsvare landet. Det skal allikevel nevnes at det ikke var motstandsmennene som fortiet kvinnenens motstandsinnsats. Man kan se i memoarene til mange motstandsmenn hvor viktige kvinnene var. De kunne selvfølgelig bli bedre på å dra frem sine kvinnelige kollegaer, men noen av dem var flinke til det. Kvinnenens motstandsinnsats under okkupasjonen ble dysset over av mange grunner, men hovedsakelig av kjønnsrollemønsteret og historikere som var påvirket av sin egen samtid.

Konklusjon

Krigslitteraturen om kvinnenens innsats i motstandskampen under andre verdenskrig har utviklet seg mye de siste tiårene. Frem til 1970-tallet var det lite som fortalte om kvinnenens krigsinnsats og man kunne få den oppfatning at de få motstandskvinnene man hørte om var unntakene.

Som en kombinasjon av kjønnsrollemønsterets endring, historiefagets utvikling fra politisk historie til sosialhistorie og også til en viss grad samfunnets interesse for nye temaer innenfor begrepet andre verdenskrig har kvinnenes krigshistorie kommet mer frem i lyset. Det siste tiåret har det kommet mye om kvinnene og i 2015, jubileumsåret for krigens slutt, har det så langt vært mange diskusjoner om kvinnenes tilstedeværelse i historien om krigen.

Temaet er under stadig utvikling, men som Arnfinn Moland kommenterer til NRK i sitatet jeg viser til tidligere i denne oppgaven mangler det fortsatt en forskningsbasert, akademisk fagbok om temaet i sin fulle bredde.

Litteraturliste

Bøker:

Christensen, Dag (2010)

«*Med livet som innsats. 21 nordmenns dramatiske skjebner under krigen*»

Oslo: Nova Forlag AS

Hagemann, Gro, Ida Blom (red.), Sølvi Sogner (red.), Kari Melby, Hilde Sandvik og Ingvild Øye (2005)

«*Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*»

Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS

Hatledal, Kristin (2011)

«*Kvinnekamp. Historia om norske motstandskvinner*»

Oslo: Det Norske Samlaget

Hjeltnes, Guri (1987)

«*Hverdagsliv i krig. Norge 1940-45*»

Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)

Jonassen, Mari (2010)

«*Alt hva mødre har kjempet. Kvinner i motstand 1940-45*»

Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)

Kjeldstadli, Knut (1992)

«*Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*»

Oslo: Universitetsforlaget AS

Kraglund, Ivar og Arnfinn Moland (1987)

«*Hjemmefront*»

Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)

Lenz, Claudia og Anette H. Storeide (2011)

«*Hvem er heltene? Tidsvitnefortellinger sett i lys av kulturelle kjønnsmønstre*», i (Red.) Lenz, Claudia & Trond Risto Nilssen «*Fortiden i nåtiden. Nye veier i formidlingen av andre verdenskrigs historie*» (2011), ss. 123-141

Forlag: Universitetsforlaget

Manus, Max (1946)

«*Det vil helst gå godt*» & «*Det blir alvor*»

Første gang utgitt Oslo 1946: P. F. Steensballes Boghandels Eftg. B. J. Reenskaug. Denne utgave: Famileforlaget as 2008

Nøkleby, Berit (1984)

«*Holdningskamp*»

Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)

Ottosen, Kristian (1991)

«*Kvinneleiren. Historien om Ravensbrück-fangene*»

Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)

Pryser, Tore (2008)

«*Kvinner i hemmelige tjenester. Etterretning i Norden under den annen verdenskrig*»

Forlag: Cappelen Damm AS

Sveri, Elisabeth (1991)

«*Kvinner i norsk motstandsbevegelse 1940-1945*»

Oslo: Norges Hjemmefrontmuseum

Sæter, Einar og Sven Sæter (1995)

«*XU. I hemmeleg teneste 1940-1945*»

Forlag: Det Norske Samlaget

Sønsteby, Gunnar (2010)

«*Rapport fra nr.24*» & «*Bak rapportene*»

Oslo: Pantagruel Forlag

Ulateig, Egil (2010)

«*Fordømte engler. Norske kvinner på østfronten*»

Oslo: Vega Forlag

Vernø, Grethe (red.) og Elisabeth Sveri (1990)

«*Kvinnenes forsvarshistorie*»

Oslo: Kvinners Frivillige Beredskap

Wormdal, Celine (1979)

«Kvinner i krig. Gløtt inn i en forsømt samtidshistorie»

Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)

Nettkilder

Dagbladet, publisert 12.01.2015, lest 23.02.2015

«Serrekord for «Kampen om tungtvannet»», skrevet av Trine Høklie Jonassen

URL: http://www.dagbladet.no/2015/01/12/kultur/kampen_om_tungtvannet/tv-serie/nrk/underholdning/37137636/

De Forskningsetiske komiteene hjemmeside, sist oppdatert 07.01.2007, lest 05.05.2015

«Kvalitativ metode», skrevet av Katrine Fangen

URL: <https://www.etikkom.no/FBIB/Introduksjon/Metoder-og-tilnærminger/Kvalitativ-metode/>

Kvinnerikrig.no, nettside for Karivold Film AS hvor de informerer om dokumentarserien

«Kvinner i krig», lest 26.02.2015

URL: <http://www.kvinnerikrig.no/>

NRK, publisert 12.06.2012, lest 24.02.2015

«Krig og elendighet selger», skrevet av Tonje Bergmo, Eirik Berg og Ola Nymo Trulsen

URL: <http://www.nrk.no/kultur/far-ikke-nok-av-krigslitteratur-1.8194998>

NRK, publisert 22.03.2015, lest 02.05.2015

«Åtte «glemte» historier fra krigen», skrevet av Anne-Cathrine Reuterdahl og Even Kjølleberg

URL: <http://www.nrk.no/fordypning/atte-glemte-historier-fra-krigen-1.12266204>

NRK, publisert 06.02.2015, lest 01.05.2015

«Unnskyld, frontsøstre», kronikk skrevet av Sven Mollekleiv

URL: <http://www.nrk.no/ytring/unnskyld-frontsostre-1.12193427>

NRK, publisert 06.02.2015, lest 01.05.2015

«-Orsakinga kjem altfor seint», skrevet av Gunn Evy Auestad

URL: <http://www.nrk.no/norge/-orsakinga-kjem-altfor-seint-1.12194330>

NRK, radiodokumentar, første gang sendt i 2008

«*Skinner solen i skyggen av en helt?*»

URL: <http://radio.nrk.no/serie/radiodokumentaren/MDUP01003514/15-07-2014>

Røde Kors' hjemmeside, skrevet 22.08.2014, lest 01.05.2015

«*Genøvekonvensjonene*», skrevet av Folkerettseksjonen

URL: <https://www.rodekors.no/vart-arbeid/folkerett/folkerett-intro/>

Røde Kors' hjemmeside, lest 01.05.2015

«*Røde Kors-prinsippene*», skrevet av Røde Kors

URL: <https://www.rodekors.no/vart-arbeid/folkerett/rode-kors-prinsippen/>

Store Norske Leksikon, lest 07.05.2015, sist oppdatert 03.10.2013

«*Historie*», skrevet av Tor Ragnar Weidling

URL: <https://snl.no/historie>

Store Norske Leksikon, lest 07.05.2015, sist oppdatert 24.02.2015

«*Landssvikoppgjøret*», skrevet av Johs. Andenæs og Frode Sulland

URL: <https://snl.no/landssvikoppgj%C3%B8ret>

Store Norske Leksikon, lest 07.05.2015, sist oppdatert 19.01.2012

«*Tyskertøs*», artikkelen er hentet fra «*Store Norske Leksikon*» (2005-2007)

URL: <https://snl.no/tyskert%C3%B8s>

VG, publisert 14.07.2014, lest 16.03.2015

«*Bokanmeldelse: Svetlana Alexijevitsj: «Krigen har intet kvinnelig ansikt»*», skrevet av Sten Inge Jørgensen

URL: <http://www.vg.no/rampelys/bok/bokanmeldelse-svetlana-aleksijevitsj-krigen-har-intet-kvinnelig-ansikt/a/23252905/>

Annet kildemateriell

Moland, Arnfinn (1987)

Intervju av Eva Kløvstad, lydbånd

Lokasjon: Norges Hjemmefrontmuseum, NHMs digitale intervjusamling under Milorg/D.24

Moland, Arnfinn

Foredrag 9. april 2015

«*Militær motstand, javisst, men var ikke den sivile motstand viktigst i Norge?*», i foredragsserien «*Et ufritt Norge*»

Sted: Gamle Festsal, Universitetet i Oslo

Ulstein, Ragnar (1970)

Intervju av Lise Børsum, intervjutranskripsjon

Lokasjon: Norges Hjemmefrontmuseum, Privatarkivsamlingen NHM 16 (Ragnar Ulstein)

Ulstein, Ragnar (1983)

Intervju av Anne-Sofie Strømnes, intervjutranskripsjon

Lokasjon: Norges Hjemmefrontmuseum, Privatarkivsamlingen NHM 16 (Ragnar Ulstein)